

Obsah :

1 ÚVOD.....	1
2 VYMEZENÍ POJMU KULTURNÍ DĚDICTVÍ.....	2
3 SPOLEČENSKÉ A POLITICKÉ ZMĚNY V ČESKOSLOVENSKU V PADESÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ A JEJICH DOPAD NA INTERPRETACI KULTURY A KULTURNÍHO DĚDICTVÍ.....	4
3.1 Společenská a politická situace v Československu po konci II. světové války a v padesátých letech 20. století	4
3.2. Kulturní politika státu po roce 1948 a v padesátých letech.....	7
3.3. Postoj státu k církvi a kulturnímu dědictví, jež vytvořila.....	12
4 SPECIFICKÁ SPOLEČENSKÁ SITUACE V POHRANIČÍ V PADESÁTÝCH LETECH.....	15
4.1. Kulturní politika státu v bývalých Sudetech.....	15
4.2. Noví obyvatelé pohraničí a motivace jejich příchodu	17
4.3. Vědomí domova, kolektivní paměť a jejich vztah ke kulturnímu dědictví.....	19
4.4. Vytváření nového obrazu pohraničí	22
5 VZTAH OBYVATEL MĚSTA CHEBU KE KULTURNÍMU DĚDICTVÍ V PADESÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ.....	28
5.1 Stručná historie Chebu do vzniku Československa.....	28
5.2. Stručná historie Chebu od roku 1918 do roku 1948.....	31
5.3. První polovina padesátých let a budování nové kulturní identity.....	33

5.4. Urbanistická struktura Chebu.....	40
5.5. Asanace historického jádra Chebu.....	43
5.6. Památková péče a devastace chebského kulturního dědictví v padesátých letech.....	51
5.7. Konsolidace poměrů v Chebu ve druhé polovině padesátých let.....	55
6 ZÁVĚR.....	58
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	62
8 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ.....	64
9 RESUMÉ.....	66
10 PŘÍLOHY.....	68

1 ÚVOD

Padesátá léta minulého století byla složitým obdobím, jež bylo v dalších desetiletích několikrát přehodnoceno v rovině politické, historické nebo osobní. Jedná se o léta, kdy komunistický režim uplatňoval nejtvrdší teror vůči svým odpůrcům, o dobu zásadních společenských změn. Vzhledem k tomu, že stále žijí lidé, kteří v padesátých letech byli v produktivním věku a aktivně se podíleli na budování nové společnosti anebo byli naopak komunistickým režimem perzekuováni, je možné získávat o této době autentické zprávy. Je však také obtížné zaujmout objektivní nezaujaté hledisko badatele, a při zkoumání konkrétního problému nebýt ovlivněn sympatií, či antipatií ke komunistickému režimu. V této práci se pracuje s dobovými materiály, aby popisované skutečnosti byly zachyceny co nejvěrněji. Výchozí přístup k politice komunistické strany, včetně té kulturní, je však kritický.

V historických etapách, kdy dochází k radikálnímu přehodnocení dosavadního společenského řádu, při převratech politických či náboženských, vždy vyvstane otázka jak naložit s dědictvím minulosti. Tato práce si klade za cíl objasnit vztah společnosti procházející složitým obdobím, v němž musí každý jedinec řešit základní existenciální dilemata, ke kulturnímu dědictví jako stálé připomínce života a hodnot předků. Základním problémem, jemuž bude věnována pozornost je, jak přítomná společnost interpretuje dědictví minulosti, jak zachází s kulturními hodnotami a historickými fakty, které nejsou v souladu se stávající politickou ideologií, jak pečuje o hmotné kulturní dědictví. Analýza bude nejprve provedena v obecné rovině celospolečenské situace v Československu v padesátých letech minulého století. Na tuto obecnou část naváže popis situace v pohraničí, a dále pak konkrétní projevy sledovaných problémů ve městě Chebu. K tomu bude využito odborných publikací zabývajících se novodobou historií Československa a kulturní politikou komunistického režimu, dobové literatury a tisku a archivních materiálů.

2 VYMEZENÍ POJMU KULTURNÍ DĚDICTVÍ

Definice tohoto pojmu souvisí s pojetím kultury samotné. V této práci nebude pojem kultura používán v axiologickém pojetí, tedy jako souhrn elitních výkonů lidského umění a vědění. Kultura zde bude pojata z antropologického pohledu, jako generacemi předávaná zkušenost, jejímž osvojováním se člověk stává člověkem a zařazuje se do společnosti, k níž náleží. Jedná se o jev kolektivně sdílený konkrétní lidskou populací, který umožňuje interpretovat skutečnost, je zdrojem norem a vzorců chování a idejí, měřítkem hodnot danou společností uznávaných. Kulturu můžeme popsat také jako obraz životní zkušenosti lidského společenství, spjatý s jazykem, historickými událostmi i přírodními podmínkami. Tento obraz rovněž zahrnuje veškeré hmotné artefakty, jež jsou v rámci toho kterého konkrétního společenství vytvořeny. Lidstvo je kulturně velmi rozmanité právě proto, že jednotlivé prvky kultury jsou uspořádány do unikátních konfigurací, tvořících integrované a relativně autonomní systémy, označované jako kulturní vzory, jež jsou důvodem odlišnosti jednotlivých kultur.¹

Kulturní dědictví je zprávou o tom, jak žili, uvažovali a cítili předkové. Obecně se kultura, a potažmo i kulturní dědictví, dělí na hmotnou (materiální), tvořenou artefakty všeho druhu od písemných památek až po stavby nebo umělecká díla, a na duchovní (nemateriální). Ta bývá obtížněji uchopitelná, neboť ji tvoří sociokulturní regulativy, ideje a symbolické systémy, instituce organizující lidské chování a vztahy, ale třeba i lidová slovesnost a hudba.² Kulturní dědictví by mělo být chápáno jako celistvý odkaz minulosti, jako souhrn všech dochovaných poznatků o vývoji lidstva od pravěku až po současnost. V obecném povědomí však bývají jako kulturní dědictví vnímány především různé druhy hmotných památek a pak tzv. folklór (lidové písně, tance, kroje, krajové tradice, jako například vlčnovská Jízda králů apod.).

---

¹ BUDIL, I.: *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha 1998.

² SOUKUP, V.: *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha 2002, ss. 22-24.

Když byla v roce 1972 v Paříži přijata Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO byla v ní uvedena následující definice : „...*Pro účely této Úmluvy budou za "kulturní dědictví" považovány: památníky - architektonická díla, díla monumentálního sochařství a malířství, prvky či struktury archeologické povahy, nápisy, jeskynní obydlí a kombinace prvků, jež mají výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy; skupiny budov - skupiny oddělených či spojených budov, které mají z důvodu své architektury, stejnorodosti či umístění v krajině výjimečnou světovou hodnotu z hlediska dějin, umění či vědy; lokality - výtvořiny člověka či kombinovaná díla přírody a člověka a oblasti zahrnující místa archeologických nálezů mající výjimečnou světovou hodnotu z dějinného, estetického, etnologického či antropologického hlediska...*“³. Z této definice je patrné, že ještě před čtyřiceti lety světová organizace UNESCO za kulturní dědictví považovala především hmotné památky. Po desetiletích zkušeností a diskuzí, kdy se ukázalo, že kulturní dědictví lidstva nelze postihnout pouze v kategorii hmotných statků, přijala Generální konference této organizace v roce 2003 Úmluvu o zachování nemateriálního kulturního dědictví. Tato doplňuje předchozí úmluvy a obsahuje následující definici : „....*Nemateriálním kulturním dědictvím se rozumí zkušenosti, znázornění, vyjádření, znalosti, dovednosti, jakož i nástroje, předměty, artefakty a kulturní prostory s nimi související, které společenství, skupiny a v některých případech též jednotlivci považují za součást svého kulturního dědictví. Toto nemateriální kulturní dědictví, předávané z generace na generaci, je společenstvími a skupinami lidí neustále přetvářeno v závislosti na jejich prostředí, na jejich interakci s přírodou a na jejich historii, dává jim pocit identity a kontinuity, podporuje takto úctu ke kulturní rozmanitosti a lidské tvořivosti....*“⁴

---

³ Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, článek 1. <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-ochrane-svetoveho-kulturniho-a-prirodnio-dedictvi-unesco.pdf>.

⁴ KUČOVÁ, V.: *Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO*. Praha 2009, s. 39.

Ve vztahu ke kulturnímu dědictví, je potřeba zmínit ještě jeden faktor, a sice tzv. sociabilitu území. Kulturní vývoj v určitém území je podmíněn jeho sociokulturním potenciálem, který určuje schopnosti a možnosti konkrétní komunity. Projevuje se jako specifické podmínky životního stylu a specifické rysy lokální kultury, jako určitý determinant, skrze nějž působí tradice na současnou kulturu dané komunity. Sociokulturní potenciál se silně projevuje v urbanizaci území, protože hmotná podstata a struktura území koreluje s potřebami, jednáním a chováním populace, která v něm sídlí. Situování fenoménu sociokulturního potenciálu do vztahu k určitému území je také silně ovlivněno typem krajiny, přírodou, životním prostředím. Je možno konstatovat, že kvalita kulturního dědictví vytvořeného na konkrétním území je závislá na sociokulturním potenciálu příslušné komunity, proto je důležité o kulturním dědictví uvažovat v souvislostech vývoje určitého místa a společnosti.⁵

V této práci tedy pojmem kulturní dědictví bude myšleno širší spektrum jevů, jak bylo výše uvedeno, včetně historického povědomí, nebo vědomí sounáležitosti s konkrétní tradicí či regionem.

---

⁵ PATOČKA, J., HEŘMANOVÁ, E.: Lokální a regionální kultura v České republice, Praha 2008, ss. 24-26.

3 SPOLEČENSKÉ A POLITICKÉ ZMĚNY V ČESKOSLOVENSKU V PADESÁTÝCH LETECH 20. STOLETÍ A JEJICH DOPAD NA INTERPRETACI KULTURY A KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

3.1 Společenská a politická situace v Československu po konci II. světové války a v padesátých letech 20. století

V období padesátých let teprve s plnou silou doléhají na společnost materiální a lidské ztráty způsobené nacistickou okupací a komunistickým převratem, rány zasazené občanskému soužití a kulturnímu vývoji. V nacistických koncentračních táborech, později v komunistických věznicích a také v emigraci byla ztracena velká část společenské elity, zejména literáti, umělci a vědci, ale i podnikatelé a vojenské špičky a mnoho dalších veřejně činných lidí. Zjednodušeně by se dalo říci, že ze společenské a kulturní scény zmizely osobnosti, které mohly být zárukou, že by poválečné Československo mohlo navázat na kulturní úroveň první republiky, a ti kdo přežili válku, nebo se vrátili z emigrace, neměli čas a prostor navázat na předválečnou práci. Krátký čas mezi koncem války a rokem 1948 nestačil na to, aby proběhla hlubší reflexe válečných událostí a konsolidace společenských poměrů. Ještě než nastal zásadní zlom v podobě státního převratu, bylo ve společnosti výrazně slyšet hlas komunistické strany a její volání po odvržení předválečných ideálů a idolů mělo mezi občany poměrně velký ohlas. Záhy po komunistickém puči, a potom v průběhu padesátých let, byly personálně i institucionálně reorganizovány všechny vědecké, veřejné i kulturní organizace, některé přímo zrušeny. Tím byly zničeny i poslední zbytky kontinuity, která snad mohla přežít válečnou pohromu. Je třeba říci, že válka přinesla „kulturní genocidu“ do celého středoevropského a západoevropského prostoru a oslabila tak občanskou společnost i v jiných zemích.⁶

---

⁶ LOEWENSTEIN, B.: České dějiny a národní identita. In: *Spor o smysl českých dějin 2 : 1938 – 1989 : posuny a akcenty české otázky*. Praha 2006, ss 595-631.

Po státním převratu v únoru 1948 byla nastolena monopolní moc komunistické strany ve všech odvětvích společenského, kulturního i ekonomického života. Česká společnost procházela rozsáhlou a velmi rychlou přestavbou veškerých činností. Nejednalo se jen o změny veřejného a politického života. Nový režim požadoval, aby byly přehodnoceny i hodnoty a pravidla soukromého života, vztahy v rodině i na pracovišti. Změněna byla celá sociální hierarchie a životní podmínky občanů. Byla prosazována rozsáhlá ideologizace všech stránek života, násilně vnučovány hodnoty často zcela protichůdné všemu, v čem byla většina lidí vychovávána. Historický vývoj i historické události začali být vykládány z hlediska revoluční rétoriky a teorie třídního boje. Šlechta, podnikatelé a církve byli označeni jako nepřátelé lidu a pronásledováni. Oficiálně byla sice zaručena svoboda vyznání, ale politickou propagandou bylo náboženství označeno za tmářský přežitek, a usilovně byla potlačována jeho úloha ve společnosti. S tím byl také přehodnocen vztah k uměleckým a stavebním památkám, k literatuře, divadlu i hudbě. Kulturní dědictví bylo selektováno pokřivenou optikou na pokrokové a reakcionářské a podle toho s ním bylo i zacházeno. Vládnoucí strana si vytyčila za cíl naprosto přeměnit nejen společenskou a ekonomickou strukturu podle sovětského vzoru, ale také vštípit obyvatelstvu zcela nový způsob myšlení. To s sebou také přineslo zavržení, zostuzení a často i kriminalizaci příslušníků bývalé elity. Každý člověk musel v osobní i společenské rovině najít způsob, jak se s touto situací vyrovnat. Pro mnoho lidí nové poměry znamenaly pohromu a zhroucení dosavadního způsobu života, někteří se snažili přizpůsobit a přežít stejně jako za nacismu, a pro mnohé však nástup komunismu přinesl životní šanci, již využili.⁷

Nový režim se z počátku násilnou formou snažil aplikovat strukturu řízení společnosti, ale i sociální a kulturní modely, na nichž byl založen Sovětský svaz. Bylo ignorováno, že česká společnost se v minulosti

---

⁷ KAPLAN, K.: *Proměny české společnosti 1948 – 1960, část první*. Praha 2007, ss 5-13.

formovala v jiném kulturním prostoru a na zcela jiných hodnotách. Sovětský model neodpovídal jejím potřebám a tradicím. Komunistická strana využívala výhody, kterou jí poskytoval z války přetrvávající strach z Německa a averze vůči Němcům obecně a přirozené sympatie občanů k Sovětskému svazu, jako k osvoboditeli. Mnoho lidí bylo přesvědčeno, že SSSR je jedinou zárukou bezpečnosti nejen Československa, ale i celé Evropy. Přesto však adorace Sovětského svazu, jeho životního stylu a kulturních modelů byla spíše vnějšková, resp. zůstala především rovině propagandy a politických projevů. V každodennosti obyvatel se mnoho z proklamovaného sovětského společenského modelu nevžilo.⁸

Přestože komunistická strana a její mocenský aparát dostali plně pod kontrolu prakticky veškeré dění ve společnosti a neúnavně prosazoval svou doktrínu, už poměrně brzo se dostal do vážných potíží. Režim nebyl schopen dosahovat cílů, jež si sám vytýčil – tedy nastolit beztřídní společnost, kde pracující žijí v dobrém životním standardu, roste jejich kulturní a vzdělanostní úroveň a spokojenost. Ekonomická politika státu počátkem padesátých let selhávala, hospodářství se potýkalo s vážnými problémy, nebylo schopno uspokojit základní potřeby lidí. Situace v zásobování potravinami byla velice špatná, sociální úroveň obyvatel výrazně poklesla, přestože po nich bylo požadováno stále více práce. V důsledku masového teroru a vykonstruovaných politických procesů, dochází k rozčarování a nedůvěře i uvnitř stoupenců režimu, a k nenávisti v řadách perzekuovaných.⁹

Sociální a politická situace v zemi bezprostředně souvisela se zásadní změnou v přístupu ke kultuře a kulturnímu dědictví. Čím složitější hospodářská situace v zemi byla, tím intenzivnější propaganda o správnosti nastoupené cesty probíhala. Bylo potřeba vysvětlovat a zdůvodňovat represe a retušovat neúspěchy. Divadlo, film, literatura,

---

⁸ KAPLAN, K.: *Proměny české společnosti 1948 – 1960, část první*. Praha 2007, ss 5-13.

⁹ PERNES, J.: *Krise komunistického režimu V Československu v 50. letech 20. století*. Brno 2008, ss. 23-24.

hudba i výtvarné umění se staly nástrojem propagace komunistických myšlenek. Ideologicky vyhrocená kulturní politika státu byla jedním z hlavních nástrojů budování socialistické společnosti. Toto tvrzení platí zejména pro první polovinu padesátých let, ve druhé polovině dochází k určitému zmírnění tlaku a částečné normalizaci poměrů, jak bude popsáno dále.

3.2 Kulturní politika státu po roce 1948 a v padesátých letech

Hned po únoru 1948 stranický aparát obsadil všechna odvětví a značnou pozornost od počátku věnoval kultuře. Propaganda nových hodnot byla klíčovým úkolem, a v prvních letech po převratu až do konce padesátých let nabyla obrovských rozměrů. Tento úkol měla na starosti dvě oddělení Ústředního výboru KSČ – Organizační a Kulturní a propagační. Významnou roli v prosazování kulturní politiky pak mělo Ministerstvo informací a Ministerstvo školství, věd a umění.¹⁰

Komunistická kulturní politika stavěla na renomé, které si vybudovala angažovaná kultura za německé okupace. V době nacistického útlaku si umělci, kteří dokázali ilegálně nebo veřejně zapracovat do svých děl politické otázky, získali vážnost, neboť riskovali své životy pro udržení české kultury. I po válce se uchovalo povědomí, že dobrá kultura je ta, která se vyjadřuje k problémům doby a spojení politiky a kultury nebylo vnímáno nijak násilně. Prožívání kultury jako způsobu národního sebeuvědomování a sebezáchovy, přetrvalo z válečných let až do padesátých a způsobilo, že zpočátku lidé přijímali totální ideologizaci kultury vstřícně. Komunistická strana obratně akcentovala citové faktory kultury, používala nacionalismus i iracionální či utopistické vize budoucnosti. Bylo požadováno, aby umění odráželo pouze skutečný život lidu, tím však bylo myšleno, aby šířilo citově podbarvenou budovatelskou

---

¹⁰ KNAPÍK, J.: *Únor a kultura : sovětizace české kultury 1948-1950*. Praha 2004, ss. 67-70.

tématiku. Z počátku padesátých let byla popřena i funkce kultury jako určitého civilizačního komfortu, jako způsobu relaxace a zábavy. Jediným úkolem kultury měla být ideologická převýchova mas, což se za několik let ukázalo jako neúnosné.¹¹

Nový režim vytvořil propracovaný systém, kterým mělo být kontrolováno veškeré kulturní dění v zemi tak, aby bylo zcela v souladu s ideologickou doktrínou. Tradiční formy kulturního života společnosti, jako spolková činnost, plesy, kluby a zájmová společenství, oblíbená tradice kaváren, tančiren apod., byly nahrazeny novými formami kulturního provozu. Přesto, že se tak stalo v podstatě násilně a náhle, podařilo se komunistickým ideologům vytvořit pozoruhodně stabilní systém, který prakticky beze změn vydržel až do druhé poloviny šedesátých let, kdy byl v rámci společenských změn modifikován. Základem celého systému byla síť osvětových besed¹², jež byly zřizovány při místních a městských národních výborech. Besedy měly mezi obyvatelstvem popularizovat nové společenské trendy, osvětlovat vládní opatření a zákony, šířit marxisticko-leninské učení strany a také řídit kulturní život dospělých a volný čas mládeže a dětí. Při osvětových besedách byly zakládány soubory lidové umělecké tvořivosti, hudební, divadelní a recitační kroužky. Besedy organizovaly veřejnou „lidovou zábavu“ (estrády, tancovačky), zájezdy uměleckých souborů a oslavy různých výročí a svátků.¹³ Osvětové besedy zpočátku pracovaly ve skromných poměrech, postupem let byl téměř v každé větší obci vybudován kulturní dům, jehož provoz beseda organizovala. Je zajímavé, že organizační struktura kulturního života v padesátých letech přežila i přesto, že poměrně brzo došlo k vyčerpání původní obsahové náplně.¹⁴

---

¹¹ KUSÁK, A.: *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha 1998, ss.143-144.

¹² Ustanoveny vládním nařízením č.101/1950 Sb.

¹³ KNAPÍK, J., FRANC, M.: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha 2011, ss 639-640.

¹⁴ Tamtéž, ss. 24-29.

Masivní ideologická injekce do všech odvětví umění a kultury, jejichž jediným možným tématem a sdělením bylo nadšené budování socialistické společnosti a zesměšňování západních kulturních vzorů, se však ukázala málo atraktivní. Prázdné a neustále opakované fráze se brzy vyčerpaly a začaly působit kontraproduktivně. Nejen mezi umělci a kulturními pracovníky, ale hlavně mezi běžnými konzumenty kultury se rozmáhala únava a deziluze. To se projevilo ztrátou zájmu diváků o návštěvu kin a divadel, masivně organizovaná zájezdová představení umělců z velkých měst na venkov trpěla diváckým nezájmem. Ukázalo se, že totální ideologizace kulturního dění a umění je kontraproduktivní, což si začaly uvědomovat i politické špičky a ústřední stranický aparát začal hledat viníky neschopnosti prakticky řídit kulturu. Vše vyvrcholilo v letech 1951-1952, kdy v rámci čistky spojené s politickým procesem s vrcholným představitelem ÚV KSČ Rudolfem Slánským, nastaly rozsáhlé personální změny ve vedení kulturních institucí a ministerstev.¹⁵

Období let 1954 – 1956 se dá charakterizovat snahou o liberalizaci celospolečenské i kulturní situace. Souviselo to v první řadě se smrtí Stalina a Gottwalda a následnému nastolení tzv. politiky nového kurzu. Jednalo se ovšem o liberalizaci velmi mírnou a pomalou, a odehrávala se spíše mezi uměleckou a akademickou obcí, kde se hromadila frustrace z tvrdého okleštění tvorby ideologickým rámcem politiky KSČ. Politické špičky sice předkládaly kritiku neutěšeného stavu československé kultury, ovšem tato kritika se obracela především proti vedoucím řídicím pracovníkům kultury. Více než korekcí vypjatých ideologických nároků, bylo možné setkat se s trestáním konkrétních lidí za neschopnost kulturní doktrínu prosadit. Přesto se však dá konstatovat, že došlo k určitému posunu směrem k uvolnění poměrů a také například k navýšení státních prostředků na podporu kultury.¹⁶

---

¹⁵ KNAPÍK, J., FRANC, M.: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha 2011, ss. 29-35.

¹⁶ Tamtéž, ss. 24-29.

V druhé polovině padesátých let lze pozorovat první příznaky vzniku socialistické konzumní společnosti. Obyvatelstvo vyčerpané stálým materiálním nedostatkem toužilo stále více po nedostupném luxusu. Vládní režim, díky drastickým hospodářským opatřením, jako byla měnová reforma v roce 1953, dosáhl lepších hospodářských výsledků a rozhodl se uspokojovat alespoň částečně tyto potřeby obyvatel. Vznikly jakési ostrůvky veřejně přístupného luxusu, jako např. pražské Domy módy a potravin, kde bylo možno sehnat kvalitnější zboží, nebo později známá síť prodejen Tuzex se západním zbožím. Také došlo k určité renesanci konvenčních norem „slušného chování“ a k celkové snaze o kultivaci veřejné komunikace. Byly obnoveny plesy, taneční kurzy, dokonce znovu začaly vycházet příručky o společenském chování, dříve zavrhané jako buržoazní přežitek.¹⁷

Změna v chápání úlohy kultury ve společnosti s sebou také přinesla přehodnocení přístupu ke kulturnímu dědictví. Byla provedena selekce na pokrokové, nesoucí tradici revolučních tradic českého národa a reakcionářské dědictví, tedy vytvořené šlechtou, buržoasií a církví. Je potřeba podotknout, že pokrokovými byly nazývány i jevy a historické události, jež s marxisticko-leninským pojetím revoluce neměly nic společného. Komunistické pojetí kulturního dědictví bylo často stavěno do kontrastu s tím, jak vnímají kulturu a dědictví minulosti na západě. Západní kultura byla prezentována jako konzumní, úpadková a udržující pracující v poslušnosti právě udržováním staleté kontinuity zažitých společenských a kulturních vzorů, včetně náboženství. Kulturní dědictví jako nástroj třídního boje, bylo součástí politiky KSČ až do konce režimu. Podle toho bylo s kulturním dědictvím také nakládáno. Skutečné umělecké, historické a kulturní hodnoty byly často až druhořadé v určování toho, co má být zachováno dalším generacím, a to se týkalo dědictví hmotného i duchovního. Hystericky vypjatý přístup z počátku padesátých let se později zmírnil, ale mnoho z nastavených postupů jak

---

¹⁷ KNAPÍK, J., FRANC, M.: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha 2011, ss. 33-34.

s kulturním dědictvím nakládat a jak jej interpretovat přetrvalo do dalších desetiletí.

V druhé polovině padesátých let se částečně začal měnit přístup státu k hmotnému kulturnímu dědictví. Masivní devastace památkového fondu historických měst trvajících už od konce války, začala být politicky nepohodlná. Zubožená města vytvářela negativní obrázek o životních podmínkách v socialismu. Režim chtěl demonstrovat, zejména vůči západnímu světu, že pečuje o kulturní dědictví a že tvář českých měst se mění k lepšímu. Proto se rozhodl institucionalizovat státní památkovou péči a oficiálně její úlohu podpořit. V praxi sice dál pokračovaly demolice historických jader měst a devastace památek zejména z církevního a šlechtického majetku¹⁸, využívaného převážně armádou a zemědělci, ale v zákonném rámci se postupně pro památkovou péči vytvořilo zázemí. Prvním pozitivním krokem bylo, že si vláda uvědomila nedostatek odborníků v památkové péči a nedostatečnou kvalifikaci architektů, projektujících dokumentaci pro obnovu památek. V roce 1954 je proto založen Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů – odborné pracoviště zaměstnávající architektky a stavební inženýry specializované na rekonstrukce památkových objektů, kteří měli zajistit kvalitnější projektovou přípravu zejména pro asanace historických měst¹⁹.

Ovšem tento ústav pracuje stále v nekonceptním a právně nevyjasněném prostředí, neboť zákon o státní památkové péči přichází až o čtyři roky později. Do té doby existuje památková péče v nefunkčním modelu, centrálně řízena Státní památkovou správou, organizací zřízenou při Ministerstvu kultury a školství, a v regionech zastoupena

---

¹⁸ Devastace stavebního fondu historických jader českých měst bude dále podrobně popsána na příkladě města Chebu. Příklady zacházení se šlechtickými sídly, zejména venkovskými, lze nalézt na území republiky stovky. V Karlovarském kraji jsou to třeba zámky v Hřebenech, Kostelní Bříze, Arnoltově, Děpoltovicích, Kaceřově, Chlumku a další, které se v majetku zemědělských družstev staly zříceninami.

¹⁹ BUŠEK, J.: K desátému výročí založení Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů. In *Památková péče*, ročník 26, č.1/1966.

komisemi památkové péče pracujícími na dobrovolné bázi při jednotlivých místních národních výborech. V roce 1958 je pak přijat nový zákon o státní památkové péči a v rámci jeho ustanovení také vzniká Státní ústav památkové péče a ochrany přírody.²⁰ V roce 1958 bylo také vyhlášeno oficiální právní normou několik desítek památkových rezervací.²¹ V rámci ideologického přístupu ke kulturnímu dědictví, pak začaly být prohlašovány památkami také různé objekty odkazující k revolučnímu dělnickému hnutí, jako rodné domky jeho vůdců, pomníky dělnickým stávkám apod. Je však třeba zdůraznit zásadní rozpor mezi veřejně prohlašovanou úctou a péčí státu o kulturní dědictví a skutečnou praxí, jak bude dále popsáno.

3.3. Postoj státu k církvi a kulturnímu dědictví , jež vytvořila

Hovoříme-li o kulturním dědictví v prostoru střední Evropy, pak je nutno konstatovat, že od raného středověku je jeho hmotná i nehmotná součást zásadně formována křesťanstvím a aktivitou církve ve společnosti. Až do průmyslové revoluce je úloha církve v kultuře zásadní. Vztah státu a církve prodělal po válce a především po komunistickém převratu v roce 1948 zásadní změnu, která byla součástí celkové změny společenského klimatu a měla dalekosáhlé důsledky. Stejně jako jiné, zde popisované jevy, má i změna vztahu státu a církve svůj vývoj, který započal již mnohem dříve. Už první republika programově prosazovala sekularizaci společnosti. Jistě důležitou roli také hrál morálně velmi rozporuplný postoj církve, k událostem kolem vzniku Protektorátu Čechy a Morava, úloha církve při vzniku fašistického Slovenského státu, i vztah Vatikánu k fašistickým státům obecně. Rozhodně česká exilová vláda, jejíž členové se po válce dále v politickém dění v Československu

---

²⁰ Zák.č.22/1958 Sb. O státní památkové péči

²¹ vyhláška ministerstva školství a kultury č. 181/1959 Sb.

angažovali, včetně prezidenta Beneše, měli důvod mít k Vatikánu a jeho úloze ve druhé světové válce zásadní výhrady.²²

I když značná část populace jistě sdílela tento kritický názor, podle statistik při sčítání lidu v roce 1950, po dvouletém tažení komunistické moci proti církvi, zejména katolické, pouze 5,8 % obyvatel v Čechách uvedlo, že jsou bez vyznání a na Slovensku jen 0,26 %.²³ Je tedy zřejmé, že vliv církví byl ve společnosti značný, což bylo v přímém rozporu se zájmy nové vedoucí politické síly. Již před únorem 1945 byl vztah komunistické strany a církví napjatý, po převratu však byli jejich představitelé označeni otevřeně za nepřátele nového zřízení. Byla zahájena kampaň proti církvím, konfiskace jejich majetku, zastrasování věřících, perzekuce, věznění i popravy kněží. Veřejnosti byli duchovní prezentováni jako reakcionářští zrádci národa a bylo využíváno všech příležitostí k diskreditaci církve. Zřejmě nejsystematičtější likvidační tlak byl však vyvíjen směrem k řeholním řádům a kongregacím.²⁴

Je logické, že pokud vládnoucí komunistická strana zaujala takovýto postoj k církvím a hodnotám, jež reprezentovaly, obdobně se chovala i k sakrálním stavbám všech typů, bez ohledu na jejich kulturní a památkovou hodnotu. Byly vybrány pouze některé významné stavby, typu katedrály svatého Víta na Pražském hradě, kde se demonstrovala péče státu o kulturní dědictví, ostatní byly vesměs ponechány svému osudu. Obecně nejhůře dopadly klášterní areály, které byly po zrušení řádů a násilném vyhnání jejich členů buď ponechány postupnému chátrání, anebo často předány k dispozici armádě či zemědělským podnikům, které s nimi zacházely bez jakýchkoliv ohledů k hodnotám, jež představovaly.. Příkladů dokládajících zacházení s klášterními areály by bylo možno uvést v republice desítky. Např. jen v Karlovarském kraji lze zmínit klášter

---

²² KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Brno 1993, s. 8.

²³ Tamtéž, s.10.

²⁴ KAPLAN, K.: *Stát a církev v Československu v letech 1948-1953*. Brno 1993, s. 118-122.

premonstrátů v Teplé (dnes národní kulturní památka), v němž byla vybudována kasárna a následně zničena většina umělecké i řemeslné výzdoby interiérů, poškozena část unikátní klášterní knihovny a dlouhodobou neúdržbou ohrožena stavební podstata velké části historických budov. Bývalý piaristický klášter, později penzionát Sester křesťanské lásky v Ostrově nad Ohří od roku 1953 rovněž užívala armáda, která jej zdevastovala až téměř k zániku.

Nejhorší situace v tomto směru pak byla v pohraničních oblastech republiky. Noví osídlenci pocházeli ve většině z nižších sociálních vrstev. Byli to často lidé s nízkou úrovní vzdělání a kvalifikace, tedy lidé, kteří v předchozím uspořádání společnosti byli spíše v pozadí zájmu. Nová politická rétorika je však nyní označovala za vedoucí sílu společnosti a směřovala své kroky ke zlepšení jejich životní úrovně a postavení, byť ve většině pouze proklamativně.²⁵ Vzhledem k těmto skutečnostem, většina nově příchozího obyvatelstva popřávala sluchu komunistické propagandě, později i ve věcech týkajících se církve. I když je pravděpodobné, že v těchto krajích zřejmě nebylo potřeba nějaké zásadní protiklerikální propagandy. Za daných okolností lze jen těžko předpokládat vysoký stupeň spirituality těchto občanů, nebo nějakou jejich snahu zvelebovat místní kostely. Postupné likvidování církevních staveb nevyvolalo žádné větší protesty ze strany věřících, ale ani ze strany církve. Rezignace církve na záchranu kulturně-historických statků, zejména v pohraničních oblastech, kde bylo mizivé množství věřících je patrná i z archivních pramenů. V těchto letech se úsilí církevních představitelů soustředilo na holé přežití těchto institucí a záchranu odkazu duchovního kulturního dědictví, jež představovaly.

---

²⁵ KAPLAN, K.: *Proměny české společnosti 1948-1960, část první*. Praha 2007, s. 118-124.

4 SPECIFICKÁ SPOLEČENSKÁ SITUACE V POHRANIČÍ V PADESÁTÝCH LETECH

4.1 Kulturní politika státu v bývalých Sudetech

Pojem „Sudety“ a „sudetský“ měl v posledních desetiletích pejorativní přídech a bývá mylně spojován s předválečným politickým hnutím Konráda Henleina, přestože má starší původ. Už od středověku označuje geografický pojem – obecně horská pásma kolem Čech, teprve později se význam zeměpisný přeměnil na politický. V této práci pak bude pojem Sudety používán ve významu, jenž se ustálil na konci 19. století. Jedná se o území pohraničních oblastí české části habsburské monarchie, kde buď převažovalo německy mluvící obyvatelstvo, nebo zde bylo smíšené česko-německé bilingvní prostředí. Tyto oblasti pak byly později předmětem anexe hitlerovského Německa po mnichovské dohodě v září 1938.²⁶

V Sudetech byl český kulturní a spolkový život po roce 1938 zcela ochromen. Jednak útekem většiny obyvatel české národnosti do vnitrozemí, po obsazení pohraničí Německem, a také úředními výnosy, jimiž se všechny české spolky, knihovny a další kulturní instituce rušily. Zakázáno bylo rovněž vydávání českého tisku. Téměř okamžitě po konci války stejný osud potkal německé a maďarské spolky a noviny. Zároveň byla také přijímána direktivní opatření k obnově českého kulturního života a formulována kulturní politika státu. Obecně byla kulturní politika obnoveného Československa zaměřena na posílení českého a slovenského národního sebevědomí. V pohraničních oblastech bylo toto téma nacionálně vyhocené. V této době ještě není kulturní politika státu formována jednoznačně politickou doktrínou jedné strany, ale spíše snahou vymazat stopy po německém živlu z historie. Úloha německy mluvícího obyvatelstva jako tvůrce specifické hmotné i nehmotné kultury

---

²⁶ KOL. AUTORŮ: *Proměny sudetské krajiny*. Domažlice 2006, s. 9-10

na území Sudet byla marginalizována.²⁷ Kulturní politika státu v pohraničních oblastech měla v podstatě dva úkoly : na jedné straně pomoci upevnit nové struktury veřejného života a státní správy a na druhé straně vytvářet společné národní povědomí u nových osídlenců a integrovat tak pohraničí do státního celku.²⁸

Budování nové české kulturní infrastruktury v poválečných letech bylo tedy úzce spojeno se zatlačováním kultury německé. Odstraňování stop německého živilu z tváře pohraničí začalo nejprve přejmenováním měst a ulic. Pak byly konfiskovány fondy německých knihoven a v místních knihovnách nahrazovány literaturou českou. Tradiční české spolky, jako např. Sokol, se snažily zakládat pobočky, kde to jen bylo možné, budovy bývalých německých kulturních zařízení byly poskytovány českým kulturním a politickým institucím. Nejaktivněji si v tomto směru vedla Komunistická strana, která cílevědomě zakládala své pobočky po celém pohraničí.

Po státním převratu v roce 1948 snaha integrovat pohraničí do jednotné politické a kulturní vize centralistického státu značně zesílila. V té době je již dokončen odsun původního, německy mluvícího obyvatelstva, z území republiky. Pohraniční oblasti se nepodařilo dosídlit na předválečný počet a noví osídlenci tvoří národnostně, sociálně i kulturně velice nesourodou komunitu. Podpora budovatelského nadšení v takovém prostředí nebyla jednoduchá. O tom svědčí také to, že již v červnu 1948 byl na ministerstvu informací zřízen speciální Koordinační výbor pro pohraničí, jehož úkolem bylo přispět k odstranění kulturních rozdílů mezi pohraničím a vnitrozemím a vzájemné sblížení osídlenců.²⁹

---

²⁷ CORNELISEN, CH., HOLEC, R., PEŠEK, J.: *Diktatura-válka-vyhnání, Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945*. Ústí nad Labem 2007, s. 65.

²⁸ WIEDEMANN, A.: *Kulturní politika jako prostředek společenské integrace v pohraničních oblastech českých zemí 1945 – 1953*. In KOVÁČ, D. - MAREK, M., PEŠEK, J. – PRAHL, R. *Kultura jako nositel a oponent politických záměrů*. Ústí nad Labem 2009, s. 265.

²⁹ Tamtéž, s. 275.

Skutečnost však byla od proklamací centrálních řídicích složek značně odlišná. Kulturní agitace byla v praxi zaměřena zejména na podporu plnění úkolů pětiletého ekonomického plánu. Tam, kde se soustředila industrializace, v oblastech vykazujících ekonomický růst, jako např. Ostravsko, se také soustředila pozornost a finanční podpora pro rozvoj kulturních a vzdělávacích institucí. Naproti tomu západní Čechy, oblast Chebska a okolí Mariánských lázní, oblasti kde bylo extrémně řídké osídlení a mizivá ekonomická prosperita, byly rovněž oblastmi s minimálním kulturním a společenským životem. V těchto okresech, sice došlo k úspěšné degermanizaci, ale kultura jako integrační prostředek socialistické společnosti zde pokulhávala za oficiální propagandou.³⁰

4.2. Noví obyvatelé pohraničí a motivace jejich příchodu

Politické a ekonomické změny po válce a po roce 1948 uvedly do pohybu celou sociální strukturu společnosti. V celém státě velká část populace prožívala přesuny do jiných sociálních vrstev, sociální vzestupy i pády, změny bydliště a zaměstnání. V pohraničí byl však rozvrat původní struktury, vzhledem k odsunu německého obyvatelstva úplný.³¹ Úlohu nového tvůrce a správce území měli tedy po odchodu většiny původního obyvatelstva převzít noví osídlenci. Motivace příchodu těchto obyvatel do pohraničí výrazně ovlivňovala jejich následný vztah k novému působišti. V první řadě se vraceli lidé, kteří byli před válkou vyhnáni okupanty ze svých domovů. Těch byla výrazná menšina, už z prostého faktu početnosti osob české národnosti před válkou zde žijících. Tito lidé

---

³⁰ WIEDEMANN, A.: *Kulturní politika jako prostředek společenské integrace v pohraničních oblastech českých zemí 1945 – 1953*. In KOVÁČ, D. - MAREK, M., PEŠEK, J. – PRAHL, R. *Kultura jako nositel a oponent politických záměrů*. Ústí nad Labem 2009, s. 280.

³¹ KAPLAN, K.: *Proměny české společnosti 1948-1960, část první*. Praha 2007, s. 118-124.

se samozřejmě vraceli domů a byly v dalším vývoji osídlení jedním z mála stabilizačních faktorů.

Početnou skupinou osidlující území byli lidé, kteří šli tzv. vybudovat „české pohraničí“. Tehdejší vládní politika vytvářela celospolečenské mínění, že se jedná o vlastenecký čin, ve skutečnosti již motivace nebyla až tak altruisticky laděná. Jednalo se většinou o příslušníky sociálně slabší vrstvy společnosti, nebo lidi žijící v nevyhovující bytové situaci, kteří v přesídlení viděli možnost získání majetku. Ti se zde usadili a často za nimi přišli i další příslušníci rodiny. Menší část nově příchozích tvořili tzv. zlatokopové, ti se zde však dlouho nezdrželi a poté co shromáždili co nejvíce majetku, odešli, většinou ještě před rokem 1948. Část nového obyvatelstva tvořili státní úředníci, vojáci, zaměstnanci drah a zdravotníci, kteří sem byli přeloženi služebně a příkazem. Významnou skupinou, v některých oblastech často nejpočetnější, jsou pak tzv. přesídlenci. Osud a motivace příchodu této skupiny je velmi specifická, neboť je z velké části ovlivněna politickými rozhodnutími, mezinárodními dohodami apod. Šlo většinou o hromadný přesun velkých skupin z Rumunska, Ukrajiny, Podkarpatské Rusi, Volyně a Slovenska, ale i ze Slezska či Balkánu. Ne všechny přesídlované skupiny přicházely dobrovolně. Jednalo se zejména o Maďary a Romy ze Slovenska, kteří byly za svých původních domovů v podstatě vyhnáni. Tito lidé většinou zůstávali pohromadě a přenášeli do nového působiště své osobité kulturní i náboženské zvyklosti, které jsou dodnes patrné.³²

---

³² HOUŽVIČKA, V., NOVOTNÝ, L.: *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí*. Praha 2007, s. 91-92.

4.3. Vědomí domova, kolektivní paměť a jejich vztah ke kulturnímu dědictví

Důležitým momentem, který hraje roli ve vztahu člověka k místu, a tím i ke kulturnímu dědictví zde dochovanému, je specifický druh regionální identity, vědomí domova. Je to významný kulturně a sociálně stabilizační činitel. Pojmenování místa, kde žijí jako domov, je pojmenování významu, který toto místo pro člověka má. Většinou jde o prostor zvnitřněný skrze intenzivní sociální zážitky, který se stává součástí osobní identity a nejčastěji to bývá místo spojené s dětstvím, rodinou, prvními sociálními kontakty. Stabilizační moment vědomí domova spočívá v opoře, kterou toto vědomí poskytuje – znám místo odkud pocházím a kam se vracím, zdroj jistoty.³³ Je zřejmé, že mnoho z obyvatel, kteří přišli po odsunu Němců do pohraničí, takové vědomí k novému místu dlouhou dobu nevztahovala.

Padesátá léta minulého století vytvořila v pohraničí kulturní vakuum. Politická a kulturní propaganda dokázala vymazat téměř všechny stopy po původní místní specifické kultuře. Stálým opakováním hesel o tom, jak byla opět navracena do českých rukou území historicky ukradená Němci českému státu, bylo dosaženo dezinterpretace skutečného dějinného vývoje. Jak bude později doloženo na příkladě města Chebu, veřejnost tento koncept přijala poměrně vděčně. Po léta předkládaný výklad poválečného vývoje českého pohraničí, včetně otázky odsunu německých obyvatel, by mohl sloužit jako příklad pro koncept paměti, jako aktu opakující se interpretace a selektivního vnímání (jak ho vyslovil např. Henri Bergson). Lidská paměť, myšleno paměť kolektivní a historická, je akt, podmíněný sociálně a historicky. Historické vědomí je v podstatě postoj k minulosti, který představuje významný orientační faktor, ovlivňující vnímání kulturní a národní či etnické identity, ať jsou tyto kategorie jakkoliv sporné. Právě selektivní vzpomínání a vnímání

---

³³ HOUŽVIČKA, V., NOVOTNÝ, L.: *Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí*. Praha 2007, s. 91-92.

utváří toto vědomí. Nepříjemné historické skutečnosti a zkušenosti jsou tímto selektivním postupem blokovány, reinterpretovány nebo zapomínány a individuální paměť je propojena s pamětí kolektivní. Historické vědomí takto zpřítomňuje minulost a tím formuje přítomnost.³⁴

Společnost přítomnosti nemůže existovat bez reflexe minulosti, v oficiální ani soukromé rovině. Podle systémové sociologické teorie Talcotta Parsonse se sociální systém může reprodukovat a udržovat své trvání pouze pokud zajistí fungování čtyř základních mechanismů : adaptace, dosahování cílů, integrace a udržování kulturních vzorců. Kolektivní paměť Parsons zahrnuje do funkcí adaptačních, přičemž je to adaptace ve smyslu rekonstrukce, vytěšňování či přepracovávání vzpomínek. Jde o neustálou reaktualizaci ani ne tak samotné minulosti, jako spíše vzpomínek na ni, a jejich zasazování do aktuálních kontextů. Obraz minulosti se neustále mění podle priorit a zájmů přítomnosti, resp. podle potřeby politických a společenských elit, které si tím zajišťují svoji stabilitu.³⁵

Paměť je tedy formována i z vnějšku, především skrze vládnoucí moc a její politiku, zvláště pokud má k dispozici média, kterými může šířit obraz minulosti, patřičně selektovaný a modifikovaný podle vlastních potřeb. Lidé reagují na přítomnost prostřednictvím vzorců své paměti, takže paměť, zejména kolektivní, je vlastně dějnotvorná. Kultura a kulturní povědomí je přímo spjaté s historickým vědomím, což tvůrci nového socialistického Československa dobře věděli. Pokud chtěli, aby lidé přijali současnost podle nových pravidel a s novými hodnotami, museli vytvořit novou interpretaci dějin, vzdálených i nedávných. To byl politický úkol zadaný nové generaci českých historiků.³⁶

Pod vlivem válečných událostí nastoupila česká historiografie již v roce 1945 výrazně levicově orientovanou cestu. Po roce 1948 byly pak

---

³⁴ BERGSON, H.: *Hmota a paměť : esej o vztahu těla k duchu*. Praha 2003

³⁵ PARSONS, T.: *Studie o sociální stratifikaci (The social system)*. Praha 1970.

³⁶ VAŠÍČEK, Z., MAYER, F.: *Minulost a současnost, paměť a dějiny*. Brno 2008, s. 162.

z vědeckých institucí a veřejného prostoru odstranění nepohodlní historikové, kteří nesmýšleli a nepsali v souladu s novým pojetím dějin, jako stálého třídního boje. Vedly se kampaně proti například proti Josefu Pekařovi a okruhu jeho žáků. Historiografie se stala součástí propagandy, historie se nemohla chovat jako věda, protože nemohla používat kritické myšlení, objektivní bádání ani sebereflexi. Stala se nástrojem k manipulaci s masami, neboť měla v první řadě poskytovat argumenty vládnoucí straně pro podložení komunistického výkladu dějin a současnosti. Docházelo k úmyslnému překrucování historických faktů i falšování dokumentů. Ideologizace historiografie způsobila, že české dějiny byly vykládány jako soubor pokrokových tradic českého lidu. Bylo proklamováno přímé napojení na obrozenecké tradice české historiografie a tento fakt, spojený s vulgarizací a povrchností s jakými byly nové historické práce zpracovávány, odsunul československé dějepisce do provinční úrovně. Historikové nebyli omezeni jen ideologicky, ale byly jim uzavřeny i důležité archivní fondy a znemožněn přístup k mnoha, zejména zahraničním, pramenům.³⁷

Komunistický režim tedy intenzivně pracoval na vytvoření nového obrazu dějin, aby nová společenská pravidla a hodnoty nějak logicky začlenil do dějinného rámce. Pokud by byla ponechána možnost svobodného historického bádání, pokud by bylo kontinuálně převzato veškeré hmotné i duchovní kulturní dědictví, jež formovalo mentalitu lidí i podobu krajiny, pak by bylo jen těžko možné ospravedlnit drastický rozvrat sociální struktury a zavržení všech tradičních hodnot. Kulturní dědictví nemohlo být přijato v autentické formě, ale stejně jako obraz dějin, i ono bylo ideologicky přehodnoceno a jeho součásti, které nemohly být interpretovány v souladu s komunistickou doktrínou, nebo zařazeny do socialistické společnosti s novou náplní, tyto součásti byly ničeny nebo zatajovány.

---

³⁷ KUSÁK, A.: *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha 1998, ss.368-369.

4.4. Vytváření nového obrazu pohraničí

Historický vývoj pohraničních oblastí a úloha německy mluvícího obyvatelstva v historii českého státu, byly jedny z nejméně pohodlných faktů, jež se nehodily do oficiálního výkladu nového osudu Československa. Bylo potřeba vytvořit nový obraz pohraničí, který by umožnil, aby se i zde rozvinula budovatelská legenda o novém spravedlivém společenském řádu. Do přetvoření dějin pohraničí nebyli zapojeni jen historikové a političtí agitátoři, ale také umělci a spisovatelé. Vycházelo mnoho brožur a beletristických děl i filmů o tématice osídlování. Vytvořil se celý aparát pojmů, kterými byla popisována situace v Sudetech. Samo slovo Sudety dostalo nový, pejorativní význam. Nikdy nebylo používáno slovo vyhnání v souvislosti s Němci, vždy to byl odsun; majetek, na němž se noví osídlenci usazovali, nebyl nikdy sebrán Němcům, ale zůstal opuštěn a oni se ho ujímali; osídlení pohraničí byl prvořadý vlastenecký úkol a ti kdo jej plní poctivě, jak strana ukládá, jsou skuteční hrdinové a nikoliv lidé, kteří využívají finančních pobídek státu a získávají majetek za nebývale nízké ceny. Neustále bylo zdůrazňována kolektivní vina vyhnaných Němců. Původní obyvatelstvo, které před 600 lety obydlelo a zúrodnilo dříve neobydlené a zalesněné oblasti, bylo nazýváno kolonisty a pohraniční oblasti za poněmčené. Jazyková reprodukce skutečnosti se stala nástrojem nacionalismu, což velmi výrazně připomíná předchozí praxi nacistické propagandy.³⁸

Také obraz neutěšeného stavu pohraničí, špatné sociální podmínky, nedostatek občanské vybavenosti a zvýšená kriminalita v těchto oblastech, se v literárních dílech i zpravodajství halil do optimistické vidiny lepší budoucnosti, kterou zde noví obyvatelé vybudují. Např. v příloze Zemědělských aktualit vyšla fiktivní reportáž Nový domov

---

³⁸ BOLDT, F.: *Cheb : město evropských dějin : esej o česko-německé koexistenci*. Praha 2010, s.128.

v pohraničí³⁹, kde je ztvárněn příběh dvou mladých lidí z města objíždějících pohraničí celé republiky a hledajících nové místo k založení rodiny : „....*Mladí lidé dostali v Moravském Berouně pěkný domek o třech pokojích a kuchyni. Miroslava radostně vybírala v obchodě nábytek, na který dostali od státu 7000 Kč, a František se zase s potěšením zařizoval v dobře vybavené kolářské dílně, opravoval stroje, s chutí se dával do práce.....* „Dostali jsme krávu a hned za týden se otelila“, provádí nás *mladá žena hrdě svým hospodářstvím. „Podívejte se jaké máme čiperné telátko. Dali jsme si závazek, že do 9. května tady bude kolem našeho domku pěkná zahrádka. Tak se přijďte zase podívat“....*“⁴⁰

Těžko z dnešního pohledu soudit, jakou odezvu mohla mít takto naivně postavená agitace. Ale neustálé opakování hesel o záchraně pohraničí, navrácení zemi z rukou okupantů skutečně postupně objektivní historické povědomí měnilo. Ideologicky pokřivený obraz historie pohraničních oblastí, který bohužel přetrval i po padesátých letech, a u mnohých až do současnosti.

Je však potřeba zdůraznit, že interpretace dějin z pohledu „české většiny“, není vynálezem komunismu. Tento jev je spojen už s obrozeneckými historickými pracemi a za první republiky také s konceptem jednotného československého národa. Jeho uměle stvořená, a v podstatě fiktivní idea, učinila z téměř třetiny obyvatel po staletí usazených na své půdě, národnostní menšinu v novém státě.⁴¹ Pro komunistickou propagandu byl nacionalismus jedním z hlavních nástrojů manipulace. Národní obrození, husitství a slovanství byly pojmy mediálně velmi často užívané. Jedním z dobře zneužitelných kulturních konstruktů byla myšlenka slovanství, jako určité kulturní identity, a obraz Ruska jako zdroje slovanství v poněmčené Evropě. Pro tyto myšlenky měli komunisté již připravenou půdu z minulosti – nejen z národně obrozeneckých dob,

---

³⁹ TROJANOVÁ, R.: *Nový domov v pohraničí*. Praha 1955.

⁴⁰ Tamtéž, s.49.

⁴¹ BOLDT, F.: *Cheb : město evropských dějin : esej o česko-německé koexistenci*. Praha 2010, s.127.

ale i z období první republiky a války. Slovanská idea našla své uplatnění např. už v Košickém vládním programu, kde se hovoří o slovanském bratrství, slovanském přátelství, nebo o slovanské linii zahraniční politiky. Po válečných zkušenostech s německou okupací a nacistickou rasovou politikou, se myšlenka slovanství velmi snadno uplatňovala. Dříve akademická myšlenka se přetransformovala do formy lidového slovanství, jakéhosi bratrského spojení mezi slovanskými národy.⁴²

Je však potřeba rozlišit různé uchopení ideje slovanské identity, jak jej vnímali předváleční politici, nebo Edvard Beneš, a jak ji interpretovali komunisté. Je sice pravdou, že i intelektuální špičky poválečného Československa prezentují ideu slovanství a příchylnosti k Sovětskému svazu jako zcela přirozenou, jako např. Václav Černý v kulturním časopise *Kulturní měsíčník*. Zde ve svých statích používá výroky o nutnosti a výhodnosti orientace české kultury na Rusko, o zásadní tradici moderního vývoje Československa ve slovanském společenství, o lásce a přirozeném sebezáchovném pudu sounáležitosti ke slovanské rodině.⁴³ Ovšem slovanství v pojetí Václava Černého nemělo nacionalistický ráz, jednalo se spíše jakousi ideu symbolické kulturní vazby. Zatímco v komunistické rétorice byl rys slovanské identity naopak výrazně nacionálně, resp. protigermánsky zbarven.

I slovanská idea přispěla k tomu, aby odsun německy mluvícího obyvatelstva byl přijat napříč společnostmi kladně. Zjednodušené pojetí českého slovanského živlu, proti němuž stojí nepřátelský rozpínavý živel německý, pomohlo zastírat problematickou skutečnost, že jsou z republiky vyháněni lidé, kteří zde byli skutečně doma. Vina za události po mnichovské dohodě a po obsazení zbytku republiky byla uplatněna kolektivně, podle klíče příslušnosti k jazykové skupině, resp. ke skupině

---

⁴² KUSÁK, A.: *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha 1998, ss.147-149.

⁴³ Tamtéž, s. 150.

etnické. Následná dezinterpretace dějin pohraničních oblastí v duchu legendy o vyrvání slovanské půdy z rukou germánských uchvatitelů měla za sebou rovněž podporu v myšlence slovanské identity. Zlehčení významu příslušnosti k místu či konkrétní komunitě, která po staletí vytvářela skutečnou identitu jednotlivého člověka a její nahrazení umělou identitou národní a etnickou je patrné ze všech propagandistických materiálů o pohraničí a jeho novém osidlování.

Další důležitou aktivitou v procesu degermanizace a vymazání stop po německém obyvatelstvu byla změna místních a pomístních názvů a jmen. Pojmenování části krajiny, která je podmaněna lidskou činností je od pradávna výrazem přivlastnění. Jména a názvy tvoří paměť stejně jako události. Orientace v krajině přiřazováním názvů k jejím jednotlivým částem je součástí jejího osidlování a výsostně symbolickou činností ve smyslu upevňování stability osídlení. Krátce po odsunu německého obyvatelstva začalo živelné nahrazování německých pomístních názvů českými. Už v roce 1946, v reakci na tento jev, byla seznána potřeba standardizovat tvorbu nových jmen a byla založena Názvoslovná komise kartografická při Vojenském zeměměřičském ústavu.⁴⁴ Tato komise pracovala na materiálech pro potřeby vojenského mapování a zabývala se počesťováním pomístních názvů a jmen. Opírala se o práci velkého množství dobrovolníků v okresech a krajích, pracovala systematicky a efektivně. Na její práci se měli podílet jazykovědci, ale v průběhu realizace se docházelo k rozporům mezi nimi a pragmaticky uvažujícími vojenskými kartografy. Revizi a tvorbu místních názvů měl na starosti resort ministerstva vnitra, resp. místní a obecní národní výbory. Je zvláštní, že proces přejmenování krajiny a měst nebyl řízen centrálně, a zřejmě koordinace práce Názvoslovné komise a národních výborů nebyla jednoduchá. Komise pracovala až do roku 1950, a o rok později byla ustanovena civilní Názvoslovná komise, která měla předchozí práci

---

⁴⁴ HLAVAČKA, M.: *Ztráta historické paměti v důsledku umělého přejmenování krajiny*. In HLAVAČKA, M. a kol. *Paměť míst, událostí a osobností : historie jako identita a manipulace*. Praha 2011, ss. 535.

zrevidovat a dokončit. Členy komise byli jmenováni zástupci jednotlivých ministerstev a ústavů Akademie věd.⁴⁵

Postup při tvorbě nových názvů byl různý. V bilingvních částech pohraničí, kde již historicky existovaly dvojjazyčné názvy, bylo většinou pouze využito české verze. Tam, kde se vyskytovaly jen názvy německé, se použil doslovný nebo přibližný překlad, nebo se vytvořilo zcela nové jméno. Většinou toto nové jméno nemělo žádnou souvislost s původním, s událostmi nebo jevy, které k pojmenování příslušným názvem vedly. Spíše se jednalo o inspiraci krajinou, fonetickou výslovností německého jména apod. Těžko lze určit nějaký systematický klíč. Pro ilustraci lze uvést několik příkladů z Chebska. Doslovného překladu se například dostalo obci Altenteich – Starý Rybník, přibližného překladu obci Lindenhau – Lipová. O inspiraci fonetickou se mohlo jednat u vísky Taubrath (doslova hluchý Rath) – Doubrava, neboť duby zde nerostou. Starobylá obec Mühlbach, mohla být přejmenována po smyslu původního názvu, nově se však jmenuje Pomezí nad Ohří. Poetický název vesnice Thurn (tymián) byl převeden na Tuřany, snad kvůli pastvinám pro dobytek, jež ji oklopovaly a vesnice Scheibenreuth – Okrouhlá mohla k tomuto názvu tvůrce inspirovat zachovanou radiální parcelací středověkého vysazení. Zajímavostí je, že obec Pograt – Podhrad byla přejmenována také, bez povšimnutí jasné vazby původního názvu na slovanské osídlení. Je také zajímavé, že hojně se vyskytující slova bach (potok) a dorf (vesnice), tvořící druhou polovinu mnoha německých názvů, se do českého jména dostala jen zřídka.⁴⁶

Nová Názvoslovná komise pracovala hierarchicky, měla své zastoupení na každém okrese, kde její okresní poradní sbory předkládaly návrhy na změnu místních a pomístních jmen a tyto zasílaly ke

---

⁴⁵ HLAVAČKA, M.: *Ztráta historické paměti v důsledku umělého přejmenování krajiny*. In HLAVAČKA, M. a kol. *Paměť míst, událostí a osobností : historie jako identita a manipulace*. Praha 2011, ss. 538.

⁴⁶ RŮŽKOVÁ, J. a kol.: *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*, In [http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/92004043AA/\\$File/13n106cd2.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/92004043AA/$File/13n106cd2.pdf)

schvalování komisi a ta výsledky své práce ještě jednou nechávala schvalovat u konkrétních okresních národních výborů. Vzhledem k tomu, že v komisi zasedalo mnoho odborníků z řad jazykovědců a historiků, výsledky její práce byly po odborné stránce kvalitní, byť museli čelit nemalému tlaku zejména ze stran ministerských zástupců, aby postupovali rychle. V polovině padesátých let byla činnost Názvoslovné komise dokončena a zrevidovaná jména mohla být zanesena do základních a vojenských map.⁴⁷

Tímto aktem bylo také symbolicky dokončeno pomyslné vymazání úlohy původního obyvatelstva z pohraničí. Zůstala zde jen etnická menšina v prostoru jazykově a kulturně podmaněném novým živlem, spíše ve smyslu symbolickém než reálném, neboť skutečné osídlení a zacelení ran v krajině po odsunu trvalo ještě dlouhá desetiletí. Dlouhodobá averze mezi českým a německým obyvatelstvem jednoho státu tak došla určitého dějinného rozřešení.

V zájmu objektivity je však třeba pojmenovat i faktory, které poválečnému vývoji v pohraničí předcházely. Psychologické pozadí obecného souhlasu Čechů s vyhnáním německých starousedlíků je zřejmé. Je faktem, že velká část obyvatel Sudet podporovala odtržení území od Československa a podpora aktivit Sudetoněmecké strany a myšlenek německého národního socialismu zde byla výrazná. Dále je zde vyhnání česky mluvících obyvatel po mnichovské dohodě z pohraničí. A vzhledem k utrpení, které přinesla válka, v reakci na existenci takových hrůz jako holocaust, koncentrační tábory, perzekuce obyvatelstva, miliony padlých na frontách – je lidsky zcela pochopitelná poválečná averze českých obyvatel k Německu a Němcům. Tímto pohledem je snad pochopitelný, přestože neospravedlnitelný, akt uplatnění kolektivní viny a vyhnání původních obyvatel z pohraničí.

---

⁴⁷ HLAVAČKA, M.: *Ztráta historické paměti v důsledku umělého přejmenování krajiny*. In HLAVAČKA, M. a kol. *Paměť míst, událostí a osobností : historie jako identita a manipulace*. Praha 2011, ss. 542-543.

Z dnešního pohledu se však snaha o vymazání historie místa, cílené popření existence svébytné kultury původních obyvatel pohraničí, zdá být srovnatelná s nacistickým pokusem o popření úlohy židovstva ve vývoji světové kultury. Násilné přerušení kontinuity pohraničních oblastí s kulturními ohnisky, jež je formovala, odvržení zdejšího nehmotného kulturního dědictví a poškození dědictví hmotného, dezinterpretace dějinných událostí – to vše se odehrálo také v jednom z historicky nejvýznamnějších měst Českého království, v Chebu.

5 VZTAH OBYVATEL MĚSTA CHEBU KE KULTURNÍMU DĚDICTVÍ V PADESÁTÝCH LETECH 20.STOLETÍ

5.1. Stručná historie Chebu do vzniku Československa

Uvést zde historii města Chebu je nezbytné, pro osvětlení postavení Chebu a Chebska vůbec, nejen v dějinách českého státu, ale i celé Evropy. Chebsko je geopoliticky a historicky jedinečný celek, který se až do moderní doby vyvíjel s velkou mírou nezávislosti, a to formovalo specifickou jazykovou i hmotnou kulturu na jeho území. Historicky bylo Chebsko rozsáhlejším územím než je dnešní okres Cheb. Jednalo se geografický celek zasahující na území dnešního Bavorska (bavorská severní marka), Saska (oblast Halštrovských hor) a české Smrčiny. Toto území bylo, dle archeologických průzkumů, původně velmi řídko osídleno kulturou, řazenou k etniku Slovanů. Podle archeologických nálezů byla tato populace již v raném středověku kristianizována.⁴⁸

Neexistuje doklad o tom, kdy bylo Chebsko přičleněno ke Svaté říši římské, ale pravděpodobně se tak stalo před nástupem Jindřicha IV. na

---

⁴⁸ BOLDT, F.: *Cheb : město evropských dějin : esej o česko-německé koexistenci*. Praha 2010, s.25.

trůn, protože, první písemná zmínka o Chebu pochází z roku 1061 a je právě z listiny římského císaře Jindřicha IV., kde panovník věnuje svému ministeriálu lesy v okolí města a podél cesty dál do Bavor. Původně v rámci říše spravují území markrabata Vohrburgové s pomocí ministeriálů (královských úředníků), ale po roce 1167 se Chebsko stává rodovou državou rodu Štaufů.⁴⁹ Přírozeným správním centrem se stává místo původního opevněného hradiště, kde byl již za Vohrburgů vystavěn románský hrad. Ten byl Friedrichem I. Barbarossou ve druhé polovině 12.století přestaven na mohutnou falc, součást císařských štaufských opevnění. Ve druhé polovině 12. století je kolonizace území směrem z Bavorska intenzivnější. Roku 1133 je totiž založen klášter ve Waldsassenu (9,5 km od Chebu), jehož vliv a podpora nejprve Vohrburgů a později Štaufů je pro úspěch kolonizace podstatná.⁵⁰

Na počátku 13.století získává Cheb větší samostatnost jako říšské město, s vlastní správou, a k městu patřily i všechny okolní vsi. V té době se kontinuálně rozšiřuje jeho urbanistická struktura a zřejmě i první fáze opevnění. Roku 1253 po pádu Štaufů přechází celé Chebsko do rukou Ludvíka Bavorského, ale již roku 1266 je získáno českým králem Přemyslem Otakarem II. Tehdy se poprvé stává součástí Českého království, i když ne na dlouho, neboť již roku 1275 území obsazuje Rudolf I. Habsburský. V té době je ještě součástí Chebska Ašsko a oblast kolem Waldsassenu až k Selbu. V příštích letech území několikrát střídá panovníka a až roku 1322 se stává natrvalo součástí českého státu, když jej Ludvík IV. Bavorský zastavuje Janu Lucemburskému, ovšem ve zmenšené podobě, bez Ašska a dnešních německých měst Waldsassen, Mitterteich, Arzberg, Selb atd.⁵¹ Jan Lucemburský písemně zajistil i do budoucna Chebu v rámci své říše výjimečné postavení, které dlouho

---

⁴⁹ PELANT, J.: *Města a městečka Západočeského kraje : stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst*. Plzeň, 1988, s. 375.

⁵⁰ Tamtéž, s. 375.

⁵¹ ŠAMÁNKOVÁ, E.: *Cheb*. Praha 1974, s.75.

respektovali i jeho následníci, a město mělo velkou politickou a ekonomickou samostatnost. Ve středověku se Cheb rychle rozvíjí a vystupuje v rámci Českého království jako jedinečný fenomén – tzv. chebský městský stát. Spravuje jako léna 74 vsí, a mnoho tvrzí, hradů a statků, zejména na území Bavorska a Saska. Za vlády Václava IV. pak sice dochází na západě a severu k redukci rozlohy, ale dá se říci, že po celý středověk je chebský městský stát bohatý a vlivný politický útvar. Je to tradiční katolická bašta, za husitských válek základna křižáckých vojsk a opora protihusitského tažení.⁵²

Specifické postavení Chebu, jako zástavního území, s vlastním zemským sněmem a soudní i berní samostatností, dlouhodobě vadí českým stavům, kteří se snaží o zrušení chebských privilegií a o přímé včlenění Chebska do Českého království. K tomu dochází až mnohem později, v době kdy se celá Evropská politická struktura změní díky třicetileté válce. Roku 1714 je České království součástí habsburské monarchie, která je již založena na modernějších politických základech a pro středověká privilegia městského státu zde není místo. Chebsko je správně přiřčeno k Žateckému kraji a roku 1725 včleněno přímo k zemím České koruny, jako propadlé zástavní území. O dvacet let později jsou zrušena i soudní a berní privilegia a za dalších dvacet let i ostatní místní zvláštnosti, jako uzavřený oběh říšských mincí nebo vlastní míry a váhy.⁵³ Roku 1773 je zrušen úřad purkrabího a Chebsko je plně podřízeno správě Loketského kraje. Postupné včleňování a rušení i posledních privilegií svobodného města Chebu a okolních feudálních panství, které Chebsko tvořily, pokračovalo až do začátku 19. století, kdy byla definitivně Chebu odňata všechna domácí i zahraniční léna a roku 1865 byly zrušeny poslední daňové výhody Chebska. Ovšem to už byly pouze drobné výsady, o něž bylo toto území připraveno. I když si to

---

⁵² PELANT, J.: *Města a městečka Západočeského kraje* . s. 376.

⁵³ Tamtéž

místní měšťané odmítali připustit, prestiž a prosperita bývalého městského státu i význam celého území de facto smetla už třicetiletá válka.⁵⁴

5.2. Stručná historie Chebu od roku 1918 do roku 1948

Historický vývoj Chebska, dlouhodobé přirozené vazby na Bavorsko a v podstatě homogenní osídlení obyvatelstvem německé jazykové příslušnosti, to byly jedny z důležitých faktorů, které stály za odporem území k tomu, stát se součástí nově vznikajícího Československa. Němečtí poslanci tzv. Předlitavska vyhlásili v říjnu 1918 Německé Rakousko a vyjednávali s německými poslanci z českých zemí o připojení oblastí Sudet k tomuto novému celku. Proto němečtí poslanci z českých zemí bývalého říšského parlamentu na přelomu října a listopadu ustavili čtyři tzv. autonomní provincie Německého Rakouska : Deutschböhmen, Sudetenland, Deutschsüdmähren, Böhmerwalgau, a k nim měla ještě přibýt města Brno, Jihlava a Olomouc⁵⁵. Chebští politici se snažili při této příležitosti vzkřísit chebskou historii a zasazovali se o vytvoření Chebského státu v rámci provincie Deutschböhmen.⁵⁶ Ovšem již za měsíc začaly československé vojenské jednotky tato území obsazovat (Cheb byl zajištěn už v prosinci) bez většího odporu. V březnu 1919 však propukly v pohraničních oblastech protičeskoslovenské bouře, pravděpodobně podněcované představiteli provincií z vídeňského exilu, které byly na několika místech násilně potlačeny přítomným vojskem, a došlo i ke ztrátám na životech.⁵⁷ Chebští obyvatelé se ve většině neztotožnili s nově vzniklým státem, politika jednotného

---

⁵⁴ BOHÁČ, J.: *Cheb*. Praha 2008, s.48.

⁵⁵ KOLEKTIV AUTORŮ : *České země v evropských dějinách, díl IV*. Praha 2006, s. 14.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž, s.15.

československého národa, zde těžko mohla uspět, už jen z historického hlediska. Proto zde také později měly velkou podporu myšlenky německého národního socialismu. V roce 1934 je v Chebu založena Henleinova Sudetoněmecká strana a v září 1938 je město připojeno k Německu, v rámci obsazení Sudet. Po vypuknutí 2. světové války jsou zdejší obyvatelé, jako občané Říše podrobeni branné povinnosti, takže se pak odvedení muži účastní bojů v řadách Wehrmachtu.⁵⁸

Na konci války je město zasaženo několika nálety, které vážně poškodily městský stavební fond : 23.10. 1944 – nálet na železniční trať, 7.2.1945 – nálet na továrnu u letiště, 25.3.1945 – znovu nálet na továrnu, poškozeno i nádraží a pošta, ale i přilehlé domovní bloky, 8.4.1945 – zcela zničeno nádraží a koleje a mnoho přilehlých domů, 20.4.1945 – hloubkový nálet, zápalnou pumou vážně poničen kostel sv. Mikuláše a okolní domy, zcela zničeny sousedící kasárny, 22.4.1945 – zničeny všechny mosty přes Ohři, 25.4.1945 – hloubkový nálet na Podhrad.⁵⁹

Konec války zastihne Cheb již de facto opuštěný říšskými jednotkami. Ve městě se nachází jen místní domobrana a tak, když americká armáda v dubnu překračuje hranice bývalého Československa, proběhne obsazení Chebu bez větších potíží. Po malém incidentu dne 26.4.1945 starosta města podepisuje kapitulaci.⁶⁰ Válečný vývoj znamenal v podstatě konec kontinuálního vývoje zdejší komunity a specifické místní kultury. Nacismus zlikvidoval zdejší židovskou komunitu, která se významně podílela na sociokulturním potenciálu místa, a židé jako kulturní element se sem již znovu nevrátili. Starousedlická německá komunita byla zdecimovaná válečnými ztrátami ještě před koncem války. A pak, podle dohod spojenců z Postupimské konference, nového

---

⁵⁸ BOHÁČ, J.: *Cheb*. Praha 2008, s.60.

⁵⁹ Okresní archiv Cheb (dále jen CHOKA), kronika města Chebu 1946 -1950, knihovní fond 314-K217, poř.č.40.

⁶⁰ CHOKA, kronika města Chebu, knihovní fond 314-K217, poř.č.40.

vládního programu československé vlády a tzv. Benešových dekretů, proběhl v letech 1945 a 1946 odsun většiny německy mluvících obyvatel.⁶¹ Další osudy Chebu pak určoval komunistický převrat v roce 1948, ztráta původní kultury a její nahrazení zcela novou sociální a politickou strukturou. Město pak celá další desetiletí provázela úpadek ekonomický i kulturní, chátrání válkou poškozeného historického stavebního fondu, a tento proces pokračoval až do začátku devadesátých let.

5.3. První polovina padesátých let a budování nové kulturní identity

Po konečné kapitulaci Německa se Cheb opět stává součástí obnovené československé republiky. V letech 1945 a 1946 probíhá v celém regionu, stejně jako v dalších pohraničních oblastech, odsun původního německého obyvatelstva. Špatná ekonomická situace za války, kdy se neinvestovalo do stavebního fondu, destrukční dopady náletů a následný odsun obyvatel měli velmi negativní následky na celkový stav města. Podle soupisu odhadů válečných škod pořizovaných na sklonku roku 1945 technickým oddělením chebské radnice byl v tomto roce rozsah škod na stavebním fondu města následující : zcela zničeno 95 domů, velmi těžce poškozeno 41, těžce poškozeno 76, lehčí poškození bylo shledáno u 116 domů.⁶²

Mnoho domů zůstalo neobydleno a vyrabováno, mnoho z těch obydlených, obsadili osídlenci, dnes označovaní jako nepřizpůsobiví, a ti je dále devastovali. To vše přispívalo k celkovému chátrání města.

---

⁶¹ SLÁDEK, M.: *Němci v Čechách - německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha 2002, s. 146.

⁶² CHOKA, fond města Chebu 314, i.č. 188, složka 95.

Provizorní a lokální opravy byly prováděny již bezprostředně po válce, ale dle archivních materiálů se jednalo pouze o rozsahem malé akce. Spíše byly prováděny demolice staveb, které ohrožovaly bezpečnost osob, ale až do druhé poloviny 50-tých let se rozsáhlejší stavební práce nekonalý.⁶³ Prostředí ve městě bylo tedy neutěšené, nevalná situace byla i v zásobování, školství a kultuře. Noví obyvatelé města tvořili velmi různorodou směs etnickou i kulturní. Podle archivních záznamů o udělování domovského práva, se v Chebu usadily větší skupiny lidí ze Zakarpatské Ukrajiny, také Rumuni, Slováci, a Romové. Pak je možno vysledovat menší skupiny ze středních a jižních Čech a jednotlivé rodiny z Moravy a zbytku Čech.⁶⁴ Některá příjmení rodin ze Zakarpatí, jako Katz nebo Steinberg, ukazují k možnému židovskému původu jejich majitelů. Nová silnější židovská obec se však v Chebu nevytvořila, když ta původní, německy mluvící, po níž zůstalo ve vnitřním městě ghetto (dnešní Židovská ulice), byla zcela zničena holocaustem. Žádná ze skupin osídlenců však neměla takový potenciál, aby vytvořila silnější komunitu, která by výrazněji prezentovala kulturní zvyky a tradice z původního místa.

Doposud zde nebyla zmíněna jedna skutečnost charakteristická pro společenskou změny v padesátých letech, a sice emancipace žen podle komunistického vzoru. Z dnešního pohledu by se v oficiální rétorice strany a vlády daly některé výroky označit jako feministické, neboť byla všude razantně prosazována rovnost muže a ženy, ve smyslu co dokáže dělat muž, může i žena. Ovšem tím bylo myšleno, že žena má pracovat ve všech odvětvích výroby, i v těžkém průmyslu, může vykonávat mužskou práci i politické funkce. Zatímco na západě si musely ženy obtížně prosazovat možnost pracovat mimo domácnost, zejména jako vdané ženy a matky, v socialismu začaly být ženy, které zůstávaly

---

⁶³ CHOKA, kronika města Chebu 1956 - 1958, knihovní fond 314-K222, poř.č.45.

⁶⁴ CHOKA, fond města Chebu 314, i.č. 87.

v domácnosti, nahlíženy jako nepracující, mnohdy i jako vyhýbající se práci pro blaho socialismu. V pohraničí, kde byl stálý nedostatek lidí v průmyslu, zemědělství i službách, byla agitace pro nástup žen do zaměstnání velmi intenzivní. Dnes se jeví absurdními příklady žen, zastávajících povolání zcela neodpovídají jejich fyzické konstituci, které byly v tisku dávány ostatním za příklad a vyznamenávány různými státními vyznamenáními. V chebské městské kronice z roku 1953 je například tento záznam : „...*Do chebského železničního depa nastoupila soudružka Kotlíková jako čistička strojů. Prodělala zácvik jako strojní topička na všech strojích a pak požádala, aby mohla jezdit na trati a to se svým manželem, který je strojvedoucím. Bylo jí vyhověno, takže od října vozí těžkotonážní vlaky na trati Sokolov-Cheb....Soudružka Kotlíková je matkou tří dětí, předsedkyní rodičovského sdružení a pracuje všude obětavě a radostně....*“⁶⁵.

Žena začala být prezentována především jako pracující. Její společenská funkce a prestiž měla být posuzována podle toho jak těžkou práci vykonává. Role matky se začala oklešťovat na rozměr rodičky a hospodyně, neboť rovnoprávnost v domácí práci propagována nebyla. Výchovná úloha matky, ale vlastně i otce se z tradičního pojetí vsudypřítomné autority, předávající přirozeným denním kontaktem dětem životní zkušenosti, dovednosti a morální hodnoty, zásadně změnila. Rodiče pracující dvanáct i více hodin denně měli být svým dětem vzorem socialistického pracujícího a jejich výchovné povinnosti za ně přebírala kolektivní výchovná zařízení. V Chebu byly zřízeny jesle dokonce s nočním provozem, aby mohly matky dětí v kojeneckém věku pracovat v třisměnném provozu. Dle článku v deníku Chebsko z ledna 1950 si takovou službu ženy pochvalovaly : „...*Tak hesla o socialismu a pomoci našim matkám docházejí naplnění. Aby matky mohli pracovat v klidu a*

---

⁶⁵ CHOKA, kronika města Chebu 1953 - 1955, knihovní fond 314-K221, poř.č.44, s.1.

*bez starosti o své děti i v odpoledních směnách, rozhodla se správa jeslí prodloužit jejich provoz i přes noc. Tak se dostane našim matkám záruky, že v zaměstnání, byť i odpoledním, které jim snad po strážce vaření bude lépe vyhovovat, budou beze strachu o svoje nejmenší a mohou se tak plně věnovat výstavbě našeho státu a práci pro splnění pětiletky...*⁶⁶. Ve skutečnosti nutnost jít do zaměstnání vycházela spíše z ekonomické situace rodin, plat otce většinou k uživení rodiny nestačil. Krátce po převratu byla zavedena pracovní povinnost. U žen se ovšem vztahovala pouze na neprovdané ženy, neboť stále ještě ve společnosti přetrvával staletý kulturní vzorec o postavení vdané ženy, resp. vdané matky, ve společnosti. V oblastech, kde byl tak akutní nedostatek pracovních sil, jako bylo pohraničí, ale záhy začaly hromadné náборы vdaných žen do průmyslu. V Chebu bylo v roce 1949 vykazováno 540 neobsazených tzv. ženských pracovních míst⁶⁷, proto zde byl tlak na nástup žen do zaměstnání všudypřítomný a ženy, které do zaměstnání nenastoupily, byly považovány za zpátečnické. Například v článku „Ty které již pochopily“ uveřejněném ve Stáži míru z roku 1951 autor píše : „...V našich obchodních národních podnicích se setkáváme s potěšitelným zjevem. Za pulty prodejen se stále ve větší míře objevují usměvavé tváře našich žen. Jsou to ženy svobodné i vdané, bezdětné i maminky malých capartů, které své nejmilejší svěřují odbornému opatrování v dětských jeslích....Za pulty národních podniků je přivedla láska k vlasti, láska k národu a touha po zachování míru. Jsou to ženy jejichž uvědomění přestoupilo všední rámeček domácnosti, díky cílevědomému vedení naší slavné a lidu oddané strany....Je však zapotřebí, aby si tohoto vzácného příkladu všimly a nad ním se zamyslely i ženy, které ještě dnes žijí svým starým způsobem života, bez onoho hřejivého a nadšeného elánu, který poskytuje uspokojení z dobře vykonané práce pro blaho všech i své

---

⁶⁶ CHOKA, knihovní fond, periodika, S 37 1950.

⁶⁷ CHOKA, knihovní fond, periodika, S 36 1949.

*vlastní...*⁶⁸. Je potřeba si uvědomit, že taková situace přinesla velké změny do tradičních rodinných modelů a vztahů. Dítě, které od kojeneckého věku trávilo většinu dne v péči výchovných pracovníků, bylo vystaveno také většinu dne novým výchovným modelům, jež byly do školství aplikovány. Kolektivní duch, potlačování individuality a vštěpování morálního kodexu socialistického člověka, byly faktory, které od nejútlejšího věku formovaly novou generaci, její vztah ke společnosti a kultuře.

Ještě před únorem 1948 si byla vláda vědoma zásadního problému při osidlování pohraničí a sice nepřátelského ovzduší, které zde osadníky vítalo. To bylo způsobeno zejména etnickou a kulturní roztržičností nových obyvatel, rozdílnou motivací k příchodu a určitou averzí mezi nimi. Zbytky německého obyvatelstva, které nebylo odsunuto, tvořili z menší části antifašisté, ale většinou lidé mající českého manžela či manželku a také odborníci z továren a dalších provozů, nepostradatelní pro jejich provoz. Tato nepočetná komunita, jež jediná měla vazbu na místo, určitě z pochopitelných důvodů nevytvářela žádný tmelící prvek mezi novými osadníky, kteří museli cítit nejistotu v prostředí, kde sousedy nic nespojovalo. Tohoto problému si byli jistě vědomi i komunističtí ideologové, a snažili se propagandisticky vytvářet novou kulturní identitu pro lidi vytržené z různorodých kulturních oblastí. Jedním z momentů, na něž byl kladen důraz bylo posilování vědomí sounáležitosti s československým národem a potažmo slovanskou příslušností, jak již bylo uvedeno. Což se z dnešního pohledu, u tak etnicky rozmanité populace, jeví jako určitý paradox.

Do tohoto konceptu zapadly již dříve zahájené archeologické výzkumy slovanského osídlení na území republiky. Zejména na takových

---

⁶⁸ CHOKA, knihovní fond, periodika, S 38 1951.

místech jako Cheb byla z úředních míst poskytována značná podpora výzkumu a archeologické nálezy na chebském hradě, již dříve určené jako slovanské hradiště, byly předmětem celospolečenského zájmu. Město Cheb založilo již v prosinci 1947 kulturní cenu s odměnou ve výši 50.000,- Kč za : „...nejlepší vědeckou práci, osvětlující a prokazující prvotní slovanské osídlení města Chebu a chebského kraje vůbec...“⁶⁹. Po převratu bylo toto téma prosazováno s ještě větším důrazem. V roce 1951 byla zřízena archeologická expozice zdejšího muzea s tematikou slovanského osídlení.⁷⁰ V městské kronice je citován článek Dr. Zoroslavy Drobné z časopisu Muzea – střediska vlastivědná. Článek měl název „Nová úprava sbírek v chebském muzeu“: „... A to se ještě nezmiňuji o vlastním problému historického pojetí vlastivědné instalace Chebska, oblasti tvořící z počátku součást říše německé, v moderních dobách pak vypjatě šovinistické – třebaže byly časy, kdy Cheb stál věrně při českém státě, např. za Jiříka z Poděbrad, Friedricha Falckého. I v těch dobách bude třeba stopovat pokrokové tradice a snahy na Chebsku. Celou instalaci zakončíme novým zapojením Chebu do současnosti, s poukazem na úkoly jeho výstavby a na úlohu, která mu dnes při budování našeho pohraničí připadá...“⁷¹.

Potřeba vybudovat novou tradici, vytvořit legendu o znovuzrození pohraničí, zašla často až do absurdity. V deníku Chebsko z ledna 1950, jež byl součástí krajské tiskoviny Stráž míru, je dokonce uveřejněno oznámení, že v místní krejčovské dílně byl zhotoven nový chebský kroj, vycházející z tradice středočeského kroje, a ten, kdo má zájem, může si jej nechat ušít na slavnostní účely, jako oslavy Prvního máje apod.⁷² V padesátých letech však v Chebu příliš mnoho slavnostních příležitostí

---

⁶⁹ CHOKA, kronika města Chebu 1945 - 1947, knihovní fond 314-K212, poř.č.40, s.318.

⁷⁰ CHOKA, kronika města Chebu 1953 - 1955, knihovní fond 314-K221, poř.č.44, s.5.

⁷¹ Tamtéž, s.41.

⁷² CHOKA, knihovní fond, periodika, S 36 1949.

zřejmě nebylo. Z archivních materiálů, tiskovin, i zápisů kulturní komise Městského národního výboru je patrné, že na rozdíl třeba od Karlových Varů, zde bylo mizivé kulturní vyžití. Zdá se, že Cheb byl po této stránce chudší i než sousední hornický Sokolov. Je zřejmé, že ekonomicky neprosperující a v rámci kraje nejméně osídlená oblast, nebyla prioritním cílem státních prostředků na podporu kultury. Kromě veřejných průvodů a shromáždění u příležitosti oslav nových státních svátků, nebo demonstrací na podporu vládní politiky, které se konaly po celé republice, se kulturní život Chebu omezoval na občasné zájezdové představení Krajského divadla v Karlových Varech. Velmi výjimečně zde vystoupilo i některé divadlo pražské, o koncertních vystoupeních nějakého známého hudebního tělesa se nevyskytují v této době zmínky. Chebská osvětová beseda pořádala veřejné přednášky, vesměs na témata týkající se politiky komunistické strany, nebo zemědělské a hygienické osvěty. Fungovalo zde ochotnické divadlo a několik kroužků pro děti.

Po odsunu původního obyvatelstva zmizela z Chebu typická místní atmosféra, kterou dle historických pramenů vytvářel specifický způsob oblékání, originální nářečí a zvyky, které místní komunitu výrazně určovaly i v rámci německy mluvících oblastí. Tzv. egerlandské nářečí se ještě udržovalo v rodinách, které nebyly odsunuty, ovšem jen v privátním prostoru, a jak německá populace stárla, postupně zanikalo i tam. Mladí lidé, narození v padesátých letech už často chebskou němčinu neznali. Duchovní složka zdejší kultury prakticky zmizela a upadala v zapomnění, ale její hodnotná a originální hmotná součást zde zůstala. Noví osídlenci se usadili v měšťanských domech z dob chebského městského státu, ve vilách postavených ve stylu německé a vídeňské secese, nebo na výstavných hrázděných stacích.⁷³ Stavební fond historického Chebu a

---

⁷³ Chebská hrázděná architektura, převážně vesnická, je dnes považována za svébytný architektonický styl. „Chebský hrázděný statek“ je termín označující v odborné literatuře konkrétní pojem.

jeho urbanistická struktura totiž i přes válečné škody zůstala zachována v nebývale autentické podobě a představovala unikátní soubor v jádru středověké městské architektury.

5.4. Urbanistická struktura města Chebu

Cheb byl díky své poloze odedávna křižovatkou významných obchodních cest, na níž vzniklo slovanské hradiště. Z tohoto období jsou dochovány pouze archeologické nálezy. Nejstarší součástí dochovanou částí městského jádra jsou pozůstatky románského hradu začleněné do pozdější štaufské falce, kolem něhož byla rozptýlena kupecká osada a tržiště na dnešním Jánském náměstí. Zde byl také kolem roku 1146 postaven první kostel sv. Jana Křtitele, dnes již zaniklý. Vzhledem k obchodnímu charakteru místa se zde vyskytuje i početná židovská komunita, která má svou osadu, později tradiční středověké židovské ghetto (dnešní Židovská ulice).⁷⁴

Výrazná urbanizace městského prostoru se odehrává na přelomu 12. a 13. století. Tržiště na Jánském náměstí je rozšířeno a objevují se nové dřevěné a hrázděné stavby. Roku 1210 je založen hlavní městský chrám sv. Mikuláše – na území republiky se jedná o unikátní stavbu s dodnes dochovaným románským dvojevěžím. Na počátku 13. století vzniká také nové tržiště, dnešní náměstí Jiřího z Poděbrad. Formování středověkého města vrcholí kolem poloviny 13. století, kdy již existuje většina hlavních ulic a při jihozápadním okraji města jsou těsně vedle sebe založeny dva kláštery : minoritů s kostelem Zvěstování Panny Marie a klarisek. V té době již také existuje opevnění města se třemi branami : Mlýnskou u

---

⁷⁴ BOHÁČ, J.: Cheb. Praha 2008, s. 22.

mostu přes Ohři, Lodní na východní straně (dnešní Smetanova ulice) a Horní, která zřejmě uzavírala jižní (horní) konec náměstí.⁷⁵

Roku 1270 zničil město velký požár. Při obnově města došlo zřejmě k některým změnám v uliční síti a některým redukcím – doloženo je to např. na bloku domů dnes zvaném Špalíček, který byl původně mnohem delší. Těsně po požáru byly ve městě založeny dvě komendy rytířských řádů – u kostela sv. Mikuláše řádu německých rytířů a u mostu na severní části města křížovníků s červenou hvězdou. Roku 1274 je pak ještě za Jánským náměstím založen klášter dominikánů s kostelem sv. Václava. Na konci 13. století vzniká ještě jedna důležitá a dnes zaniklá stavba tzv. Václavský hrad, zbudovaný naproti chebskému hradu na druhém břehu řeky.⁷⁶

Ve 14.století se urbanistická struktura stabilizuje a začínají vznikat ve větším množství zděné domy nahrazující dřevěné. Opevněné středověké jádro obklopovala předměstí, která byla ještě před vypuknutím husitských válek oběhnána okruhem vnějšího opevnění a příkopem. Roku 1472 zasáhl město další velký požár, po němž následovala další rozsáhlá výměna dřevěných domů za kamenné.⁷⁷

Díky pevné a výrazné gotické struktuře města se neměla v další etapě renesance šanci více na tváři města projevit. Větší změny proběhly až po třicetileté válce, kdy bylo město těžce poškozeno švédským obléháním. To byl impuls k přestavbě dosavadní fortifikace. Císařskou rezolucí Ferdinanda III. byl Cheb proměněn na bastionovou pevnost. S pracemi se začalo roku 1655 a protáhly se téměř na devadesát let. Cheb byl oběhnán sedmi pětiúhelnými bastiony spojenými kurtinami a chebský hrad byl proměněn v citadelu. Barokní epocha se pak ve městě projevuje

---

⁷⁵ PELANT, J.: *Města a městečka Západočeského kraje* . s. 378.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ ŠAMÁNKOVÁ, E.: Cheb. Praha 1974, s.75.

zejména přestavbou klášterních komplexů a jejich kostelů, honosnou přestavbou radnice a úpravou fasád měšťanských domů. Na místě komendy řádu německých rytířů je vystavěna jezuitská kolej.⁷⁸

Dá se konstatovat, že až do 19.století zůstala středověká urbanistická struktura neporušena. V této epoše se odehrálo několik podstatných zásahů do podoby města. Byl zbořen kostel sv. Jana Křtitele a jezuitská kolej a na jejím místě vystavěny rozlehlé kasárny. Na počátku století byla zrušena fortifikace a během 40 let prakticky zanikla a její prostor byl vyplněn zemědělskými pozemky. Zrušením pevnostních bran bylo změněno i napojení města na dálkové komunikace. Do poloviny 19. století byla předměstská zástavba neuspořádaná a izolovaná. V šedesátých letech se město stalo důležitým železničním uzlem, klíčovým pro rozvoj regionálního průmyslu. To vedlo k hospodářskému vzestupu a potřebě nové výstavby, která se odehrála právě na předměstských čtvrtích. Byl využit trojitý prstenec komunikací vně hradeb a doplněn radiálními ulicemi, které propojili vnitřní a vnější město. V předměstském prstenci pak vznikaly reprezentativní městské stavby jako divadlo a nový kostel a především vilová a bytová zástavba. Tento proces pokračoval až do prvních desetiletí 20. století. Vnitřní historické jádro bylo v podstatě zachováno bez dalších negativních zásahů, ale zřejmě již od počátku 20. století nebylo příliš stavebně udržováno.⁷⁹

Shrneme-li, jak vypadal Cheb po roce 1945 a jaká byla jeho kulturně historická hodnota, lze konstatovat následující. Přestože bylo město citelně poškozeno nálety na konci války, zůstala zachována jeho historická a architektonická hodnota i nebývalá míra autenticity dochovaných objektů. Éra středověkého městského státu po sobě zanechala nesmazatelnou stopu v urbanistické struktuře i stavebním

---

⁷⁸ BOLDT, F.: Cheb : město evropských dějin : esej o česko-německé koexistenci. Praha 2010, s.69.

⁷⁹ PELANT, J.: Města a městečka Západočeského kraje, s.386.

fonde města. Pevná a výrazná gotická struktura byla v pozdějších staletích jen doplňována a gotické měšťanské domy jen částečně přestavovány, ať v době renesance, či baroka. Po třicetileté válce je přestavěna chebská fortifikace a vzniká unikátní bastionová pevnost. Dá se říci, že až do 19. století zůstala tato základní podoba města nezměněna. Tehdy vzniká rozsáhlá moderní výstavba v předměstských čtvrtích, ale staré centrum svou podobu příliš nezměnilo. Zůstala zde až do 20. století jedinečně zachována ukázka bohatého středověkého města s několika kláštery a kostely a výstavní měšťanskou výstavbou. Míra autenticity vrstevnatého urbanistického vývoje byla nebývalá. Zachovány zůstaly nejen uliční fronty domů, ale také spleť vnitrobloků mezi ulicemi, s dvorky, úzkými průchody, propojovacími uličkami a soutkami. Rovněž kvelby v přízemních podlažích domů svou podobu od středověku změnily jen málo, a ve většině z nich se dál provozoval obchod nebo nějaká služba či řemeslo.

Měšťanské domy skrývaly i ve svých interiérech množství umělecko-řemeslných nebo stavebních prvků, jejichž stáří šlo v každém jednotlivém domě napříč staletími a slohy. Právě množství dochovaných detailů, stavebních i urbanistických, vytvářelo mimořádnou historickou hodnotu Chebu. Zároveň se jednalo o živou a používanou strukturu, sloužící původnímu účelu. A na tom nic nezměnil ani fakt, že již před válkou historické jádro poněkud ztratilo původní lesk na úkor moderních čtvrtí. Konec války a odsun Němců však z historického jádra vyhnaly život a zahájily jeho devastaci.

5.5. Asanace historického jádra Chebu

Důvodů, proč ještě deset let po válce pokračovalo chátrání historického centra města, bylo několik. V první řadě výše zmíněné faktory související s odsunem původního obyvatelstva, dále pak

nedostatek financí, ale zejména chyběl komplexní přístup k problému. Plán postupu prací, zajištění průběžného financování, projektová dokumentace – nic z toho nebylo připraveno. Chybělo rovněž i důkladné zmapování historických a uměleckých hodnot města. Z dostupných archivních materiálů je zřejmé, že vedení města si bylo těchto nedostatků vědomo, ale nebylo v jeho silách tak veliký úkol koncepčně vyřešit ani zafinancovat.⁸⁰

V podmínkách centrálně řízené znárodněné ekonomiky nebylo možné uplatnit do té doby standardní postupy, jakými si města, zasažená nějakým dějinnou nebo přírodní katastrofou, opatřovala prostředky na obnovu – tedy soukromé investice podnikatelů, mecenášské a donátorské aktivity, investice církve a výnosy z městského majetku a daní. Jediným subjektem, který v systému socialistického zřízení mohl být garantem takového úkolu, byl stát. To však znamenalo těžkopádné rozhodování a protahování lhůt a v neposlední řadě také uplatňování hledisek, jež často nezohledňovala místní specifika a hodnoty. Zpočátku práce na obnově města postupovaly podle dílčích projektů a hlavním investorem, v té době zejména demoličních prací, byl státní podnik Hnědouhelné doly a briketárny Sokolov (HDBS). První komplexnější materiál nazvaný Asanační plán, vznikl v roce 1951 dle zadání MNV Cheb a Krajského národního výboru v Karlových Varech. Autorem byl Ing.arch. M. Vodička, jako vedoucí projektu, generální projektant fi. Stavoprojekt.⁸¹

Tento dokument byl později opakovaně aktualizován, poprvé již v roce 1952 a poté ještě několikrát. Stavební práce dle této dokumentace byly zahájeny, postupovaly však velmi pomalu. Na konci padesátých let bylo změn v projektu již tolik, a koncepce už v podstatě neudržitelná, že

---

⁸⁰ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 314, složka 316.

⁸¹ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 314, složka 505.

byl vypracován dokument nový, a ani ten nebyl poslední (viz dále). Bohužel, však většina základních ideových a koncepčních zásad a přístupů k asanaci starého města, které byly v původním asanačním plánu obsaženy, byly uvedeny v život a dále přebírány, často již proto, že byly částečně realizovány. Slovo bohužel je použito proto, že zmíněné zásady nevycházely v první řadě z nějakého hlubšího poznání stavebně-historických, uměleckých a kulturních hodnot místa. Přestože se v textové části často hovoří o zachování jmenovaných hodnot, jsou tyto proklamace v jedné větě spojovány s popisy prací, jež jsou s nimi v přímém rozporu.

Z textu výrazně číší určitý typ sociálního inženýrství ve smyslu zavrhování tradičních principů tvorby lidského sídla a uplatňování moderního přístupu, který určuje od stolu, jaké jsou životní potřeby konkrétních lidí, či komunit. Historický vývoj stavebního fondu, jeho funkční náplň, komunikační schéma a tradiční urbanistická struktura, které vznikly přirozeným vrstvením, plynulou návazností jednotlivých epoch a proto jsou pro tvorbu organismu města nenahraditelné, jsou zde zcela přehlíženy. Naopak se na jedinečnou, a v této době ještě i jedinečně kompaktní, podobu středověkého města nahlíží jako na místo nehygienické, tmavé a komunikačně nevyhovující. Navrhuje se originální členitost jednotlivých domů nahradit scelením do bloků – buď vnitřním propojením, nebo výstavbou nových moderních domů na místech původní zástavby. Dalším zásahem, likvidujícím jednu z významných historických urbanistických hodnot města, je kompletní demolice vnitrobloků, scelení dvorů a jejich propojení. Členité dvorky a spleť parcely a uličky vnitrobloků, byly už v té době vzácně dochovanou městskou strukturou, dnes jsou již téměř zaniklé.

Negativně je hodnocena i struktura tzv. občanské vybavenosti a navrženo zrušení mnoha nebytových prostor (krámků, dílen, kvelbů a hospod) a jejich umístění na místech, dle projektantů vhodnějších, a zároveň vytvoření centralizovaných prostor v blokových domech, které by

vyřešily esteticky nevhodné jevy jako praní a sušení prádla na dvorcích. Tyto měly být proměněny v prostory dětských hřišť a odpočinkových prostor a zbaveny tradiční funkce technického zázemí domu. Počítalo se i s úpravou tras ulic, po staletí vytvářených.⁸²

Je potřeba si uvědomit kontext doby a společenskou objednávku, která stála u zrodu tohoto projektu. Z dnešního pohledu prázdné fráze o vytvoření místa pro zdravý život moderního socialistického člověka a jeho šťastných dětí, jimiž je proložena textová část projektové dokumentace, plně odpovídá společenským poměrům v padesátých letech, jak byly výše popsány. Architektura je odedávna hmotným obrazem ducha doby, záznamem vkusu a potřeb svého tvůrce, zprávou o jeho místě v sociální struktuře apod. Proto je logické, že intenzivní tlak na tzv. nové myšlení se nemohl vyhnout ani architektuře nebo ochraně památek.

Socialistický stát sice proklamoval ochranu památek jako jednu z vymožeností nové společnosti, ovšem uplatňování požadavků památkové péče v praxi bylo často nemožné, právě díky prosazování „vyššího zájmu“ vytváření lepšího životního prostředí nového člověka. Na druhou stranu je potřeba říci, že i jiná evropská města mimo východní blok byla při poválečné obnově poškozena právě touto obnovou možná více než nálety. Prvek sociálního inženýrství a nekritického entuziasmu z vytváření moderní a lepší společnosti, než byla ta před válkou, není spjat jen se socialismem.

Již v roce 1950 byl Cheb prohlášen památkovou rezervací a obecně se jeho jedinečnost uznávala i ne odborných kruzích.⁸³ V roce 1958 bylo pak historické jádro Chebu za památkovou rezervaci

---

⁸² CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 314, složka 505.

⁸³ Konkrétní dokument, vyhláška nebo prohlášení vlády nenalezeno, pouze ze sekundárních odkazů.

prohlášeno znovu.⁸⁴ Tento fakt bere první asanační plán v potaz, ale konkrétně do něj nejsou zapracovány téměř žádné stavebně-historické průzkumy. Pracuje se částečně s pracemi o historii Chebu, čerpají se z nich základní informace. Konkrétní poznání rozsahu dochovaných umělecko-historických prvků jednotlivých domů, nebo alespoň zevrubný stavebně-historický průzkum nebyl při projektování proveden a projektant tedy neměl k dispozici jiné podklady pro rozhodování o demolicích a náhradách poškozených domů, než jen technické a ekonomické. Z archivních materiálů vyplývá, že spolupráce mezi realizační složkou tzv. asanace Chebu a státní památkovou péčí nebyla dobrá již od počátku celé akce. Nejde jen o zpracování potřebných podkladů, ale i koordinaci postupu prací, účast na jednáních apod. Dnes standardní postupy spolupráce projektanta, památkové péče a stavby byly nahrazovány zřizováním komisí – nejprve místní, která vznikla již v roce 1950 a posléze okresní. Tyto se scházely nepravidelně a výsledky jejich činnosti byly mizivé.⁸⁵

V roce 1956 se už projektových prací zhostil nově založený Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů (dále jen SÚRPMO) se sídlem v Praze a zhotovil náčrt revize asanačního plánu. Autorem projektu byl Akad. arch. Dr. Josef Čihák.⁸⁶ SÚRPMO byla organizace, kde pracovalo mnoho uznávaných odborníků v oboru rekonstrukce památkových objektů své doby. V roce 1958 pak vzniká následný dokument, nový podrobný asanační plán, jehož autory je nový projekční tým pod vedením Ing. arch. Václava Slavíka. Jedná se o podrobný, rozsáhlý projekt, jenž je již podložen řadou průzkumných prací – stavebně historických, statických, geologických apod. Hned v úvodu textové části je konstatováno, že stávající situace historického jádra

---

⁸⁴ Zák.č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách + vyhláška ministerstva školství a kultury č. 181/1959 Sb.

⁸⁵ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 314, složka 316.

⁸⁶ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 19, složka 445.

Chebu je zásadně odlišná od roku 1951, kdy vznikl první asanační plán a proto bylo třeba uchopit koncepci asanace znovu. Rovněž jsou zde popsány škody, které předchozí postup prací na urbanistické struktuře města způsobil. Zejména v té době již provedené demolice vnitrobloků a vznik rozsáhlých proluk v uliční síti.⁸⁷

V úvodní textové části dokumentace se však ale také přiznává, že zadání projektového úkolu SÚRPMO bylo podmíněno velmi krátkou dobou (2 roky) na vyskladnění projektu, včetně dopravního řešení a rozpočtových nákladů, a to je pro tak velký rozsah prací příliš krátká doba, než aby mohla být příprava dostatečná. Z dalších zmínek je také zřejmé, že projekční tým pracoval pod velkým tlakem ze strany vlády a krajské a místní samosprávy, což nejspíše kvalitě prací také neprospělo. V dokumentu jsou popsány i dobové existenční problémy města – nikdy se po odsunu nepodařilo město ani okres dosídlit do předválečného počtu obyvatel ani z poloviny; uzavření hranic a přerušení tradičních vazeb na Německo, zánik většiny průmyslových podniků ve městě a okolí – to vše znamenalo obrovský úpadek nejen ekonomický. Autoři projektu si dobře uvědomují, že tato situace značně komplikuje možnost revitalizace a využití potenciálu města. Další charakteristika koncepčního uchopení asanace je z dnešního pohledu rozporuplná. Je deklarován úmysl navrátit historickému centru jeho přirozené funkce a znovu z něj vytvořit skutečné centrum dění a správy města. Ovšem je opomíjen fakt, že živost jádra Chebu byla vždy spojena s obchodem, trhem a podnikáním, tedy činnostmi socialistickým zřízením zcela zlikvidovanými, které redukovánými komunálními službami nelze nahradit. Další velký rozpor lze nalézt v proklamaci památkového přístupu k obnově historických budov a v zápětí konstatování toho, že budou muset být odstraněny hygienické závady jejich vnitřní dispozice – zvýšením podchodných výšek

---

⁸⁷ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 19, složka 445.

stropů, prosvětlení zvětšením okenních otvorů, zavedením ústředního topení atd. To znamená rozsáhlé zásahy do historických interiérů a dispozic, vybourání a ponechání jen vnějšího obalu, což se posléze mnohde stalo. Provázanost interiéru a exteriéru domu, jako zásadní památková a architektonická hodnota objektu, zde byla zcela opomenuta. Často ještě středověká vzácně dochovaná vnitřní dispozice domu byla odstraňována a tím znehodnocována celková kvalita architektury.⁸⁸

Z dnešního pohledu je jednou z nejproblematictějších věcí zvolené architektonické řešení zástavby proluk a náhrady odstraňovaných objektů. Autoři projektu se zcela distancují od možnosti použít jiný přístup než čistě kontrastní a soudobý architektonický výraz nové zástavby. Jakékoliv kontextuální zapojení novostaveb pomocí tradičních architektonických prvků, detailu nebo strukturování zástavby je striktně odmítnuto jako romantický a pokleslý historismus, zcela odporující duchu doby a vkusu současného člověka. Je zde konstatováno, že moderní doba musí do tváře města otisknout svůj punc, jen tak je možno se srovnat s kvalitou historické zástavby.

Kontrastní architektonický výraz novostaveb v historickém jádru je jistě jedním z možných přístupů k doplňování struktury města. Klade však velké nároky na kvalitu nově přidané vrstvy architektury. Nová zástavba však byla produktem sériové stavební výroby, nikoliv architektonickým počinem. Dobová standardní sériová stavební produkce neumožňovala řešit atypické dispozice nebo rozlišit od sebe jednotlivé domy rozmanitými detaily a prvky. Právě rozmanitost a jedinečnost každého z chebských domů ale tvořila základ atmosféry a kvality města. Bohužel popsáný přístup k zástavbě proluk a dále i okrajových čtvrtí, byl pak většinou v budoucnu uplatňován a z dnešního pohledu se jedná o fatální zásah do organismu města. V centru města se pak při výstavbě většinou uplatňuje

---

⁸⁸ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 19, složka 445.

starší typ typizované stavební výroby, ovlivněný odeznívajícím tradicionalismem⁸⁹. Poničené čtvrti za hranicemi starého města (Na Výsluní, Spáleníště) se proměnily později v panelová sídliště standardního typu během 70-tých a 80-tých let a zásadně ovlivnily pohledové vazby s historickým centrem. To se ocitlo v obklíčení prstencem panelové zástavby.

Třetí a poslední asanační plán, jako komplexní dokument, vznikl v roce 1964, opět kolektivem autorů SÚRPMO pod vedením Ing. arch. Františka Matějoviče.⁹⁰ Tato dokumentace plně navazuje na předchozí materiál. Důvodem k jejímu vyhotovení, jako nového asanačního plánu, nikoliv jako doplnění předchozího, byla nejspíše faktická situace při realizaci asanace. V průběhu prací došlo zřejmě k tolika odchylkám od poslední stavební dokumentace, že bylo potřeba situaci znovu vyhodnotit a zpracovat dokumentaci novou, odpovídající skutečnému vývoji stavby. Zřejmě se také náklady na výstavbu začaly zvyšovat oproti původním předpokladům, proto jsou součástí dokumentace i nové výhledové rozpočty a odhady nákladů. Finance jsou rozděleny na dvě etapy : I. etapa jsou práce již dokončené + práce nedokončené, ale finančně zajištěné a to ve výši téměř 28 mil. Kč, a druhá etapa jsou práce ještě nezapočaté a také doposud finančně nezajištěné a ty jsou vyčísleny na cca 24 mil. Kč. Celkové náklady v polovině 60-tých let tedy byly vyčísleny na cca 52 mil. Kč. V tehdejších poměrech se jednalo o obrovskou sumu a vzhledem k tomu, že celá akce pokračovala ještě v dalších letech, lze předpokládat, že náklady rostly úměrně době prodlužování výstavby. Konceptně se ale tento projekt nijak zásadně nelišil od plánu z roku 1958.⁹¹

---

⁸⁹ Stavební styl nazývaný též „sorela“, čerpající inspiraci ze sovětských zdrojů.

⁹⁰ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 445, složka 307.

⁹¹ Tamtéž.

5.6. Památková péče a devastace chebského kulturního dědictví v padesátých letech

Z materiálů, které byly shromážděny jako podklad pro tuto práci vyplývá, že v na počátku padesátých let, kdy byly prováděny první opravy poškozených Chebských domů a kdy vznikala první dokumentace, je úloha zástupců státní památkové péče pasivní. Pokud se v dokumentech objevují zmínky o práci Státní památkové správy⁹², pak jen velmi řídce. Spíše se objevují stížnosti na malou součinnost památkové péče a místní samosprávy a místní památkové komise.⁹³ Domnívám se, že hlavními důvody počáteční malé aktivity státní památkové péče v procesu záchrany chebských památek jsou zejména tyto. V této době ještě v památkové péči neexistuje pevná organizační ani pravomocná. Početně je odborníků v tomto oboru (profesionálních) velmi málo. Institucionalizace státní památkové péče a pevný právní rámec jsou dány až novým zákonem o státní památkové péči z roku 1958.⁹⁴ Avšak i přes tyto objektivní okolnosti jsou některé postoje představitelů Státní památkové správy těžko pochopitelné. Vyjádření památkářů k prvnímu i druhému asanačnímu plánu jsou v podstatě kladná, bez připomínek. V zápisech z jednání z průběhu asanace (kontrolních dnů apod.), pokud se jich zástupci památkové péče účastnili, lze nalézt pouze konstatování, že vše je v souladu s asanačním plánem a požadavky památkové péče.⁹⁵ Přitom ze samotných zápisů vyplývá, že postup prací není ani v souladu s plánem a už vůbec ne v souladu se zájmy památkové péče. Samotný asanační plán byl z hlediska uchování kulturně-historických hodnot města problematický a v rámci realizace obnovy pak docházelo k dalším zbytečným ztrátám, jak bylo dříve uvedeno. Přesto se v zápisech

---

⁹² Organizace zřízená při Ministerstvu kultury a školství, předchůdce Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody.

⁹³ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 314, složka 316.

⁹⁴ Zák.č. 22/1958 Sb. O památkové péči.

⁹⁵ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 2, složka 6.

z počátku padesátých let objevují námitky proti postupu prací z jiných složek než od Státní památkové správy.

Bohužel je zjevné, že v této době více aktivity v záchraně chebských památek vyvíjeli lidé přímo účastní realizace staveb, kterým nebyl jejich osud lhostejný. Jsou například dochovány písemnosti, v nichž vedoucí odboru pro výstavbu Krajského národního výboru v Karlových Varech František Čábela žádá odborníky o pomoc, v případě záchrany části Provaznické ulice, která měla být demolována. Zatímco z Vysoké školy architektury a pozemního stavitelství od Prof. Oldřicha Steffana přichází jednoznačná podpora zachování objektů a výčet kulturně-historických škod jaké by jejich zánikem byly způsobeny, z Ministerstva kultury odboru památkové péče od Prof. Mencla přichází následující konstatování. Státní památková péče souhlasí s demolicí předmětných objektů, protože nejsou k dispozici finanční prostředky pro jejich záchranu. V Chebu se nachází tolik domů, které potřebují opravit, že v nejbližších deseti letech se na záchranu Provaznické ulice nenajdou prostředky, proto nezbývá než souhlasit s jejich odstraněním.⁹⁶ Podobně rezignovaný přístup není ojedinělý a o jeho příčinách lze pouze spekulovat.

V druhé polovině padesátých let se však postoj zainteresovaných památkářů výrazně mění. Přímo ve městě už působí ateliér SÚRPMO a podle nového zákona o památkové péči již existují Krajská střediska státní památkové péče a ochrany přírody, která mají své terénní pracovníky. Jmenovaní odborníci, kteří se denně přímo na stavbě střetávají s necitlivým a omezeným přístupem stavebních podniků ke kulturnímu dědictví, doslova sváděli bitvy o každý dům. Jistě to muselo být značně obtížné, neboť se jednalo bohužel většinou o bitvy prohrané. Mašinerie socialistické stavební výroby byla podporována státní správou i politickými složkami a její přístup volby nejjednodušších, často ale také

---

⁹⁶ CHOKA Cheb, fond SURPMO, i.č. 2, složka 6.

nejdražších řešení, byl vůdčím přístupem při realizaci staveb. Např. významný český architekt Jan Sokol ve svých pamětech vzpomíná na své působení v památkové péči, kdy byl počátkem šedesátých let jmenován odborným garantem rekonstrukce Chebu. Popisuje vypjaté situace, kdy proti jednomu dvěma památkářům stála početná skupina zástupců stavby a místní samosprávy, kteří vždy upřednostňovali řešení problému nejlépe demolicí. Často šlo o frustrující pocity beznaděje, když si stavitelé přivedli ministerské úředníky, zástupce okresních výborů KSČ a dalších složek a odborné argumenty byly zcela umlčeny argumenty o politické a společenské prospěšnosti názorů stavitelů.⁹⁷ Mnohdy šlo o zjevné porušování platných právních norem, demolice objektů zapsaných do státního seznamu kulturních památek bez souhlasu památkové péče a platných stavebních povolení. Na tuto praxi marně zástupci památkářů opakovaně upozorňovali, procházela stavebním firmám beztestně.

Posuzujeme-li úlohu památkové péče v procesu stavební obnovy Chebu, pak musíme do tohoto hodnocení zahrnout i SÚRPMO, jako její specifickou odnož. V začátcích existence SÚRPMO také tato organizace nebyla příliš početná. Bylo zde zaměstnáno asi 30 architektů, ale jejich řady se postupně rozrůstaly.⁹⁸ V padesátých letech se tříbí názory na přístup k památkám v rámci jejich rekonstrukce a zdaleka ještě není k dispozici žádná metodika v této oblasti. Společenský a hlavně politický tlak však způsobuje utlačování klasického konzervačního přístupu k ochraně památky a prosazuje její přizpůsobení novým požadavkům doby. Zároveň také klesá prestiž a pravomoc zástupců památkové péče. Roste úloha architekta v procesu obnovy a také úloha státních stavebních podniků. Architekti SÚRPMO byli většinou lidé obeznámení se stavební historií, někteří z nich byli špičkovými odborníky. Je třeba zdůraznit, že

---

⁹⁷ SOKOL, J.: *Moje plány, paměti architekta*. Praha 2004, ss. 206 – 207.

⁹⁸ BUŠEK, J. : *K desátému výročí založení Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů*. In Památková péče, ročník 26, č.1/1966.

jako jedni z mála byli schopni provádět a zpracovat stavebně-historické průzkumy a za existenci SÚRPMO zhotovili velké množství kvalitních zaměření a dokumentace historických objektů, dnes o to cennějších, že mnohé z těchto objektů už neexistují, nebo byly převrstveny radikálními rekonstrukcemi. Archiv této instituce v sobě zahrnuje velice cenné informace o historickém stavebním fondu celého státu.

SÚRPMO však byla především projekční kancelář a podléhala tlaku vedoucích složek na hospodářskou výtěžnost své činnosti, tedy na výkon.⁹⁹ To samozřejmě mělo vliv na kvalitu projektů a také to znamenalo zmenšení prostoru pro dialog mezi projektantem a památkářem a dialogu s kulturní veřejností vůbec. Byl prosazován přístup razantních zásahů do struktury objektů i měst, používání drastických technologií betonáží a ztužování objektů, zásadních změn dispozici a zásahů do původních konstrukcí. Důvodem pro takto volenou formu rekonstrukce mohl být i vládou prosazovaný požadavek na růst objemu stavební výroby, resp. na povinnost stavebních firem plnit plánované roční objemy prací. Tímto přístupem bylo mnohdy způsobeno více škod na autentické podobě a hodnotě památek, než samotným chátráním.

Vývoj metodiky památkové péče se od padesátých let výrazně změnil. Změnilo se nahlížení na to, co je hodnotou a co ne, klade se mnohem větší důraz na zachování autenticity památek, na zachování jejich integrity v celém historickém souvrství. K památce se přistupuje komplexně a vyžaduje se důkladné poznání jejího vývoje a hodnot předtím, než bude rozhodnuto o způsobu její obnovy. Stejně tak se přistupuje i k hodnocení a poznání městských urbanistických celků. Viděno touto perspektivou se pak jeví většina projektů a realizací památkové obnovy historického jádra Chebu jako velmi problematická a často necitlivá. Ovšem to by byl prvoplánový a neobjektivní pohled. Za

---

⁹⁹ SOKOL, J.: *Moje plány, paměti architekta*. Praha 2004, ss. 209 – 210.

prvé v průběhu desetiletí se každý obor mění, zvyšuje svou úroveň poznání a zpětně hodnotí své předchůdce kriticky. Za druhé nelze takové hodnocení provést bez přihlédnutí k dobovému kontextu, a ten byl zejména v padesátých letech nesmírně obtížný.

Jak bylo již zmíněno, nebylo možno vyhnout se ideologicky zabarvenému přístupu ke kulturnímu dědictví. Politický a mocenský tlak komunistického režimu zasahoval i do výsostně odborných problémů. Poměry panující například ve Státním památkovém ústavu byli neutěšené. Jak ve svých pamětech uvádí arch. Jan Sokol : „...*Vládli zde mladí a nezkušení historikové umění, z nichž někteří nebezpeční kariéristé.....Byli zde i hodní a slušní lidé, ale celek byl hádavá společnost...Působilo to jako tonoucí loď, jejíž posádka se pere...*“¹⁰⁰. Bohužel to byla doba, kdy se utvářel i právní rámec pro existenci památkové péče a požadavky na projektovou přípravu staveb. A tento právní rámec byl v pozdějších letech až do současnosti pouze částečně upravován, ale v zásadních rysech je základem legislativy a norem v oboru rekonstrukce památek stejný dodnes. Stejně jako praxe při realizaci staveb často v mnohém připomíná atmosféru padesátých let, jen argumenty stavitelů a jejich přímluvců jsou trochu jiné a možnosti omezenější. Proto je přínosné lépe poznat okolnosti za jakých probíhala Chebská asanace, jak se vyvíjel přístup zúčastněných k tomuto úkolu a z toho čerpat pro současnou praxi.

5.7. Konsolidace poměrů v Chebu v druhé polovině padesátých let

Ve druhé polovině padesátých let dochází v celé společnosti k určitému uklidnění a stabilizaci. Stát si jako prioritu stanovil zvyšování

---

¹⁰⁰ SOKOL, J.: *Moje plány, paměti architekta*. Praha 2004, s. 205.

životní úrovně obyvatelstva, které v nedávné měnové reformě přišlo o finanční prostředky. Zásadní úkol byl zvýšit platy zejména dělníkům a zlepšit zásobování potravinami a spotřebním zbožím. Tohoto cíle se podařilo dosáhnout – snižování maloobchodních cen a pravidelné a poměrně rychlé navyšování platů vedlo ke zvýšení životní úrovně většiny obyvatel na předválečnou úroveň a pak velmi rychle na úroveň vyšší. Tím došlo ke zklidnění vnitropolitické situace, a upevnění pozice komunistického režimu. To se také zúročilo v roce 1956, kdy zde krvavé události v Maďarsku nevyvolaly větší odezvu ani se nestaly impulsem k větším nepokojům.¹⁰¹

Situace v Chebu se v této době rovněž konsoliduje. Město je sice stále stejně devastované, ale už probíhají první asanační práce a alespoň částečně se zlepšila situace ve zdravotnictví a školství. V Chebu byla otevřena porodnice a modernizováno zdravotní středisko. Fungují zde jesle, školka i základní škola.¹⁰² Deset let po odsunu původního obyvatelstva se pomalu vytrácí strach z Němců, přítomnost těch, kteří nebyli vyhnáni se stává součástí reality, již nikdo nevnímá nijak rušivě. Dokonce se vytváří zvláštní jev, kdy je německý národ vnímán jako dvojí – jeden nebezpečný a druhý přátelský. Vznikem Německé demokratické republiky vzniká nový fenomén v česko-německých vztazích. Obyvatelé NDR jsou součástí socialistického bloku, proto jsou nazýváni přáteli a spolubojovníky v celosvětovém boji za mír. Veškerá vina nacistické minulosti Německa se přesouvá na Spolkovou republiku Německo. Západní Německo je sídlem reakcionářů a bývalých nacistů, východní Německo je domovem pokrokového pracujícího lidu a jakoby s nacismem nemělo nic společného. Tuto zvláštní dualitu je možné dokladovat na článku ze Stráže míru z roku 1955 o návštěvě východoněmeckého pěveckého a tanečního souboru Max-Hutten-Ensemble, který je prezentován jako velká kulturní událost : „...*Potlesk a volání* „

---

¹⁰¹ KNAPÍK, J., FRANC, M.: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha 2011, s. 29.

¹⁰² CHOKA, fond města Chebu 314, i.č. 294, složka 17.

Freundschaft – přátelství ! a At' žije mír! “ se neslo po celou dobu vystupování milých hostů. Ano byla to nezapomenutelná manifestace proletářského internacionalismu a nových přátelských vztahů mezi sousedícími národy...¹⁰³.

Je skutečně možné, aby komunistická propaganda dosáhla toho, že Češi, i přes svou historickou zkušenost a poválečný postoj k německému obyvatelstvu, uvěřili legendě o hodných Němcích na východě a zlých na západě ? Možná pomohl k podpoře tohoto konstrukt i fakt, že generace Němců vyhnaná ze Sudet s třiceti kilogramy majetku na osobu se během let stala zámožnější než jejich bývalý spoluobčané, zatímco obyvatelé NDR žili ve stejně skromných životních podmínkách jako Čechoslováci.¹⁰⁴ Také zde mohl sehrát svou roli strach, že by se jednoho dne mohli Němci vrátit a chtít zpět svůj majetek, a to se jevílo pravděpodobnější u občanů SRN, kde měli sudetští Němci již svou politickou reprezentaci v podobě sdružení Landsmannschaft, jež takové požadavky vznášelo. A jistě nelze opomenout ani stále přítomný strach z nové války (vzhledem k mezinárodní politické situaci by se jednalo o válku mezi socialistickým a kapitalistickým blokem), který v lidech přetrvával až do dob normalizace¹⁰⁵. I z tohoto důvodu byli občané NDR vnímáni jako ti, od nichž nehrozí válečné nebezpečí, na rozdíl od Němců ze SRN.

Děti, které se narodili novým osídlencům po příchodu do pohraničí, nebyli ještě ve druhé polovině padesátých let dospělé. Ještě nevyrostla ani první generace lidí, kteří by mohli Cheb považovat za svůj domov, ve smyslu místa, kde existuje nějaké sepětí s minulostí skrze zážitky a dětská přátelství. Zchátralé město se propadlo do naprosté provinčnosti. Neexistoval zde žádný strategický průmysl nebo těžba surovin, nesídlila

---

¹⁰³ CHOKA, knihovní fond, periodika, S 40 1955.

¹⁰⁴ BOLDT, F.: *Cheb : město evropských dějin : esej o česko-německé koexistenci*. Praha 2010, s.125.

¹⁰⁵ KNAPÍK, J., FRANC, M.: *Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967*. Praha 2011, s. 620.

zde žádná významná instituce, nic co by mohlo význam Chebu zvýšit. Okolí Chebu i samo město bylo stále plné vojáků, neboť jednotky pohraniční stráže zde byly početné. Kdysi významné město se stalo v rámci státu jen pohraniční výspou, kde končí vlaky, a které se odcizilo své vlastní minulosti. Jediné kulturní dědictví, které zůstalo Chebu zachováno v podobě jedinečné architektury se stále ještě rozpadalo a umocňovalo dojem zapomenutého města, jenž zde přetrval ještě další desítky let.

6 ZÁVĚR

Cílem této práce bylo objasnit vztah společnosti procházející složitým obdobím, v němž dochází k zásadní proměně společenské struktury, ke kulturnímu dědictví jako stálé připomínce života a hodnot předků. Kulturní dědictví bylo pojato jako širší spektrum jevů, jako zpráva o tom, jak žili naši předkové, souhrn všech dochovaných poznatků o jejich hodnotách. Hmotné i duchovní dědictví zahrnující v sobě celistvý odkaz minulosti včetně jazyka, historického povědomí, nebo vědomí sounáležitosti s konkrétní tradicí či regionem, je v období každého společenského převratu problémem pro nastupující moc. Tradice je vždy konfrontována se změnou a otázkou pak je, jak přítomná společnost interpretuje dědictví minulosti, jak zachází s kulturními hodnotami a historickými fakty, které nejsou v souladu se stávající politickou ideologií.

Komunistická strana, jako vůdce a vítěz převratu, měla před sebou problém jak zajistit kontinuitu mezi minulostí země a novým režimem, když se tento prohlásil za lepší společenský řád. Komunističtí ideologové dobře věděli, že kultura a kulturní dědictví jsou klíčové pro udržení nastupující doktríny. Přestože hesla doby mluvila o novém člověku a lepší budoucnosti, političtí vůdcové si byli vědomi, že kulturu nelze vybudovat na zelené louce, že je nutné vytvořit alespoň iluzi dějinné kontinuity. Není

možné zcela převrátit společenskou strukturu, odvrhnout tradiční hodnoty, z nichž doposud společnost čerpala. Proto jsou v historii hledány argumenty o oprávněnosti převratu a předkládány nové pohledy na dějiny. Proto začaly být historické události interpretovány z pohledu třídního boje a hledány tzv. pokrokové tradice českého lidu, jejichž je socialismus pokračováním.

Po převratu v roce 1948 a v první polovině padesátých let byla kulturní politika státu naprosto orientována na propagandu a ideologizaci všech stránek života obyvatel. Kulturní hodnoty předválečného Československa byly podrobeny tvrdé kritice, byly provedeny personální čistky ve všech kulturních institucích a jediným přípustným tématem všeho společenského dění a kultury se stalo budování socialismu. S tím byl také přehodnocen vztah k uměleckým a stavebním památkám, k literatuře, divadlu i hudbě. Kulturní dědictví bylo selektováno podle marxisticko-leninské nauky na pokrokové a reakcionářské a podle toho s ním bylo i zacházeno. Komunistický režim intenzivně pracoval na vytvoření nového obrazu dějin. Kulturní dědictví nemohlo být přijato v autentické formě a stejně jako obraz dějin i ono bylo ideologicky přehodnoceno. Jeho součásti, které nemohly být interpretovány v souladu s komunistickou doktrínou, nebo zařazeny do socialistické společnosti s novou náplní, tyto součásti byly ničeny nebo zatajovány. I když se ve druhé polovině padesátých let poměry v zemi konsolidovaly a ideologický tlak na kulturu se částečně zmírnil, mnoho z nastavených trendů přetrvalo další desetiletí.

Historický vývoj pohraničních oblastí a úloha německy mluvícího obyvatelstva v historii českého státu, byly jedny z nejméně pohodlných faktů, jež se nehodily do oficiálního výkladu poválečného osudu Československa. Bylo potřeba vytvořit nový obraz pohraničí, který by umožnil, aby se i zde rozvinula budovatelská legenda o novém spravedlivém společenském řádu. Do přetvoření dějin pohraničí nebyli zapojeni jen historikové a političtí agitátoři, ale také umělci a spisovatelé. Historická fakta o úloze německy mluvícího obyvatelstva v dějinách

českého státu byla dezinterpretována z pohledu kolektivní viny příslušnosti k nacistické Třetí Říši. Odsunem původních obyvatel byla rozsáhlá kulturní krajina zbavena lidí, kteří ji vybudovali. Noví osídlenci přicházeli do země, kde byla přerušena staletá kontinuita vývoje a neměli dostatek potenciálu k vytvoření kvalitativně srovnatelné úrovně života. Padesátá léta minulého století vytvořila v pohraničí kulturní vakuum. Politická a kulturní propaganda dokázala vymazat téměř všechny stopy po původní místní specifické kultuře. Hmotné kulturní dědictví, které zde v podobě starobylých měst a vesnic zůstalo jako připomínka historie, podléhalo devastaci.

Za válečné zločiny nacistického Německa zaplatili i obyvatelé Chebu a s nimi jejich město. Bývalý svébytný středověký městský stát a později prosperující hraniční město může sloužit jako příklad, že jsou-li přirozené procesy tvorby lidského sídla a jeho komunity narušeny, přináší to negativní dopady na kvalitu prostředí i života obyvatel. Ani po šedesáti letech není schopnost městského organismu regenerovat se a rozvíjet zcela funkční. Asanace historického jádra Chebu vzala městu velkou část jeho kulturně-historické hodnoty a nová výstavba ani částečně nedosahuje kvalit historického stavebního fondu. Sociální struktura nových obyvatel vždy přinášela městu mnoho problémů, a přestože s přibývajícimi desetiletími vyrostly nové generace, pro něž je už Cheb rodným městem, společensky závadné sociální jevy se zde vyskytovaly dále. Ani konec socialismu neznamenal zázračný posun k prosperitě. Po otevření hranic v roce 1990 bylo možno potkávat německé občany, kteří se do Chebu jezdili dívat na bývalé rodiště, nebo na domovinu svých rodičů. Ty pak vystřídali návštěvníci vyhledávající především služby zdejších prostitutek. Pouliční prostituce byla v devadesátých letech minulého století vážným sociálním problémem města. Tomu se v posledních letech úspěšně podařilo vytlačit tento jev mimo své území. Současná politická reprezentace města se snaží o pozvednutí kulturní i ekonomické úrovně Chebu, ale je to dlouhodobý úkol. Přestože se v Chebu ani dnes otevřeně nehovoří o poválečných událostech a otázky

česko-německých vztahů v pohraničí jsou zde stále vnímány jako nepříjemné, dochází ke sblížení mezi sousedy v jiných rovinách. Levné tržnice a unifikované sítě hypermarketů, se staly místy pravidelného setkávání Čechů a Němců a pravděpodobně novou kulturní platformou.

Padesátá léta minulého století jsou dobou, která poznamenala zásadním způsobem novodobé dějiny našeho státu. I když v dalších desetiletích došlo k určitému uvolnění poměrů, kdy vládní a kulturní politika a propaganda nebyly tak ideologicky vyhrocené, základní principy přístupu režimu ke kulturnímu dědictví se nezměnili až do jeho konce. Mnohé ideové koncepty, týkající se společenské struktury a hodnot, přetrvávají ve společnosti do dnešních dnů, jak je možné pozorovat kupříkladu na přístupu společnosti k restitucím, zejména církevního majetku. Ztráty na hmotném kulturním dědictví, které od padesátých let postihly celé území republiky jsou nevyčísitelné a mnohé už nemohou být napraveny. Stejně jako bylo ztraceno mnoho z duchovního odkazu těch, které smetla válka a komunistický režim. Každá změna společenských poměrů přirozeně přináší jisté přehodnocení minulého přístupu ke kulturnímu dědictví. Avšak razantní odvržení dějinné kontinuity, jaké se odehrálo v padesátých letech minulého století ukazuje, že takový krok vždy přináší složité a bolestné důsledky. Vztah společnosti ke kulturnímu dědictví by měl být v první řadě ovlivňován poznáním toho, jak žily generace před námi a určitou pokorou v soudech o kvalitě a hodnotách jejich života. Vědomí sounáležitosti s osudy předchozích generací a přirozené vyhodnocení kladů a záporů dědictví jimi zanechaného, to by měly být rozhodující faktory ve vztahu ke kulturnímu dědictví a nikoliv politický nátlak.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BERGSON, H.: Hmota a paměť : esej o vztahu těla k duchu, Vydavatelství Oikoymenh. Praha 2003, Vydání první, ISBN 80-7298-065-3.

BOLDT, F.: Cheb : město evropských dějin : esej o česko-německé koexistenci, Vydavatelství Paseka. Praha 2010, Vydání první, ISBN 978-80-7432-059-0.

BOHÁČ, J.: Cheb, Vydavatelství Paseka. Praha 2008, Vydání první, ISBN 978-80-7185-899-7.

BUDIL, I.: Mýtus, jazyk a kulturní antropologie, Vydavatelství Triton. Praha 1998, Vydání třetí. ISBN 80-7254-001-7

BUŠEK, J.: K desátému výročí založení Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů. Památková péče, ročník 26, č.1/1966. ISBN neuvedeno.

HAVELKA, M.: Spor o smysl českých dějin 2 : 1938 - 1989 : posuny a akcenty české otázky, Nakladatelství Torst. Praha 2006. ISBN 80-7215-292-0.

HLAVAČKA, M. a kol.: Paměť míst, událostí a osobností : historie jako identita a manipulace, Historický ústav AV ČR. Praha 2011, ISBN 978-80-7286-186-6.

HOUŽVIČKA, V., NOVOTNÝ, L.: Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí. Praha 2007. ISBN 978-80-7330-109-5.

KAPLAN, K.: Proměny české společnosti 1948-1960, část první, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. Praha 2007, ISBN 978-80-7285-079-2.

KAPLAN, K.: Stát a církve v Československu v letech 1948-1953, Nakladatelství Doplněk. Praha 1993, ISBN 80-85765-27-6.

KRATOCHVÍL, A.: Žaluji, sv. 3. Praha 1990. ISBN neuvedeno

KNAPÍK, Jiří : Únor a kultura : sovětizace české kultury 1948-1950, Nakladatelství Libri. Praha 2004. ISBN 80-7277-212-0

KNAPÍK, J., FRANC, M. a kol.: Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967, Nakladatelství Akademia. Praha 2011, Vydání první. ISBN 978-80-200-2019-2.

KOL. AUTORŮ, Antikomplex, o.s.: Proměny sudetské krajiny, Nakladatelství Českého lesa. Domažlice 2006, ISBN 80-86125-75-2.

KOLEKTIV AUTORŮ. : České země v evropských dějinách, díl IV. Praha, Litomyšl, 2006. ISBN 80-7185-794-7.

KUČOVÁ, V.: Světové kulturní a přírodní dědictví UNESCO, Národní památkový ústav. Praha 2009. ISBN 978-80-87104-52-1.

KUSÁK, A.: Kultura a politika v Československu 1945-1956, Vydavatelství Torst. Praha 1998. ISBN 80-7215-055-3.

PATOČKA, J., HEŘMANOVÁ, E.: Lokální a regionální kultura v České republice, Praha 2008. ISBN 978-80-7357-347-8.

PARSONS, T.: Studie o sociální stratifikaci (The social system),Universita Karlova. Praha 1970. ISBN nevedeno.

PELANT, J.: Města a městečka Západočeského kraje : stručné dějiny, současnost a výběrová bibliografie 129 míst, Západočeské nakladatelství. Plzeň 1988. ISBN nevedeno.

PERNES, J.: Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno 2008. ISBN 978-80-7325-154-3.

RŮŽKOVÁ, J. a kol.: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005, In[http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/92004043AA/\\$File/13n106cd2.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/92004043AA/$File/13n106cd2.pdf).

SOKOL, J.: Moje plány, paměti architekta, Nakladatelství Triáda. Praha 2004, ISBN 80-86138-63-1.

SOUKUP, V.: Přehled antropologických teorií kultury. Praha 2002, ISBN 80-73289-73-8.

VAŠÍČEK, Z., MAYER, F.: Minulost a současnost, paměť a dějiny, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2008. ISBN 978-80-7325-162-8.

8 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ

Okresní archiv Cheb (dále jen CHOkA), kronika města Chebu 1946 - 1950, knihovní fond 314-K217, poř.č.40.

CHOkA, fond města Chebu 314, i.č. 188, složka 95.

CHOkA, kronika města Chebu 1956 - 1958, knihovní fond 314-K222, poř.č.45.

CHOkA, fond města Chebu 314, i.č. 87.

CHOkA, kronika města Chebu 1953 - 1955, knihovní fond 314-K221, poř.č.44.

CHOkA, knihovní fond, periodika, S 37 1950.

CHOkA, knihovní fond, periodika, S 36 1949.

CHOkA, knihovní fond, periodika, S 38 1951.

CHOkA, kronika města Chebu 1945 - 1947, knihovní fond 314-K212, poř.č.40.

CHOkA, kronika města Chebu 1953 - 1955, knihovní fond 314-K221, poř.č.44.

CHOkA Cheb, fond SURPMO, i.č. 314, složka 316.

CHOkA Cheb, fond SURPMO, i.č. 314, složka 505.

CHOkA Cheb, fond SURPMO, i.č. 19, složka 445.

CHOkA Cheb, fond SURPMO, i.č. 445, složka 307.

CHOkA Cheb, fond SURPMO, i.č. 2, složka 6.

CHOkA, fond města Chebu 314, i.č. 294, složka 17.

CHOkA, knihovní fond, periodika, S 40 1955.

Zák.č. 22/1958 Sb. O památkové péči.

Vyhláška ministerstva školství a kultury č. 181/1959 Sb.

9 RESUMÉ

The topic of this thesis is the relationship of the society, going through a complex period of fundamental transformation of the social structure, to the cultural heritage. The subject of the study is the relationship to the tangible heritage particularly to the historic building fund as well as to the spiritual heritage which covers the entire legacy of the past including the language, historical awareness or the sense of togetherness with the specific tradition or region.

The problem for the incoming power during any social revolution is how they will deal with the legacy of the past. Tradition is always confronted with the change and the problem then is how the present society interprets the past and how they deal with cultural values and historical facts which are not in accordance with the current political ideology. Communist leaders were very well aware of the fact that culture and cultural heritage were crucial for maintaining the incoming doctrine or rather the necessity to interpret these values in such a way that would provide support for drastic social changes and a new policy. Cultural heritage could not be accepted in its authentic form and just as the reflection of history it had to be ideologically revised.

The historical development of the border areas of the country and the actual role of the German-speaking inhabitants in the history of the Czech state in general – those were historically misinterpreted facts from the perspective of collective guilt feelings for the horrors of World War II. The city of Cheb has been used as a concrete example to describe the atmosphere and the problems of a place looking for its new identity after the expulsion of the original inhabitants. Based on archival materials the thesis describes the situation of the new settlers coming into a part of the country where the centuries-long continuity of development had been interrupted. The example of the so-called renovation of Cheb shows the relationship of these people as well as of the ruling regime to the cultural heritage built by a community belonging to a different language family and

culture, whose spiritual heritage had been practically erased from the place. Tangible cultural heritage which, in the form of an extremely valuable historical city center, had remained was then subject to devastation and eventually was significantly damaged in the course of its redevelopment.

The destiny of the previous prosperous city with its distinctive history serves here as an argument for the following statement : if the natural processes of the creation of a human settlement and its community are disrupted, it has a negative impact on the quality of the environment and the lives of the inhabitants. Even today the ability of the urban organism to regenerate itself and develop is not fully functional. The redevelopment of the historical city-center of Cheb took away a great deal of its cultural-historical value and the new building constructions did not, even in part, reach the high quality of the historical building fund. The social structure of the new inhabitants always brought a lot of problems to the city and even though new generations grew up during the next decades, socially harmful social phenomena have been occurring here further on.

Every change in social conditions naturally brings a certain review of the past access to cultural heritage. However, sharp repudiation of historical continuity, as seen in the 1950s, shows that such a step always brings about complicated and painful consequences. The relationship to cultural heritage should, in the first place, be influenced by learning how generations before us lived, and by a certain humbleness in our judgements made about the quality and value of their lives. The determining factors in the relationship to the cultural heritage should not be political pressure but the sense of togetherness with the destiny of the previous generations and natural evaluation of the heritage left by them.

Cheb, Kachní ulice s demolovanou jižní stranou, rok 1951, (BOHÁČ, J.: *Cheb*, Vydavatelství Paseka. Praha 2008, Vydání první, ISBN 978-80-7185-899-7).

Cheb, Dobrovského ulice v roce 1951 – demolice dokončena v roce 1960,
(BOHÁČ, J.: Cheb, Vydavatelství Paseka. Praha 2008, Vydání první, ISBN 978-80-7185-899-7).

Cheb, západní blok Jehlářského náměstí v roce 1952, (BOHÁČ, J.: *Cheb*, Vydavatelství Paseka. Praha 2008, Vydání první, ISBN 978-80-7185-899-7).

Pohled z ulice Elišky Krásnohorské k Jánskému náměstí v roce 1961, (BOHÁČ, J.: *Cheb, Vydavatelství Paseka. Praha 2008, Vydání první, ISBN 978-80-7185-899-7*).

Demolice Růžové ulice v roce 1961 – pohled z demolované Jakubské ulice,
(BOHÁČ, J.: *Cheb, Vydavatelství Paseka. Praha 2008, Vydání první, ISBN 978-80-7185-899-7*).

Pohled ke kostelu Sv. Bartoloměje od Jánského náměstí po zboření radnice a domů v Mikulášské ulici, rok 1961, (BOHÁČ, J.: Cheb, Vydavatelství Paseka. Praha 2008, Vydání první, ISBN 978-80-7185-899-7).

Mlýnská ulice v roce 1960 před zahájením demolice, (BOHÁČ, J.: *Cheb*, Vydavatelství Paseka. Praha 2008, Vydání první, ISBN 978-80-7185-899-7).

Východní strana Kasárniho náměstí a dolní část Školní ulice v roce 1956 – Školní ulice zbořena v roce 1965, (BOHÁČ, J.: *Cheb*, Vydavatelství Paseka. Praha 2008, Vydání první, ISBN 978-80-7185-899-7).

Cheb, Březinova ulice, č.p. 15 – příklad zástavby proluky po demolici

Cheb, Dlouhá ulice, č.p. 28 – příklad zástavby proluky po demolici

Cheb, Provaznická ulice č.p. 426 – příklad zástavby proluky po demolici

Cheb, Růžová ulice – příklad výstavby celého bloku domů po demolované zástavbě

Cheb, Jánské náměstí, č.p. 458 – příklad zástavby proluky po demolici